

चांदोबा

ऑगस्ट १९७३

आमरव्याणी

उदये सविता रक्तः,
रक्त एवास्तमये तथा;
संपत्तौ च विपत्तौ च,
महता मेकरूपता

॥ १ ॥

[सुख प्रथमसमयी जसा तांबडा जाल असतो, तसाच तो अस्तसमयी तांबडा ताल असतो. थोर पुरुष संपत्ति जसो मी क्षिति, दोन्ही स्थितीत सारखेच असतात.]

यथा चित्तम् तत्रा वाचः,
यथा वाचः तथा क्रियाः,
चित्ते वाचि क्रियायाम् च,
महता मेकरूपता

॥ २ ॥

[जे मनात असते तेच वाणीत असते; वाणीत असते तेच कर्णीतही असते. थोरपुरुष मनसा वाचा कर्मणा एक रूप असतात.]

यन स्येकम्, वच स्येकम्
कर्मभ्येकम् महात्मनाम्;
वच स्थान्यत्, मनस्थान्यत्
कर्मण्यन्यत्, कुरात्मनाम्

॥ ३ ॥

[थोर पुरुष जसता वाचा कर्मणा एक रूप असतात. या उलट दुर्जेनाचे मन, वचन आणि कर्म निरविराळे असते.]

थोर पुरुष

विलक्षण न्याय

एका गावी सोन्या आणि सोनुबाई नावाचे नवराबायको रहात असत. सोन्याबाबल पुष्कळ पैसे होते, परंतु तो स्वभावाने फार चिक्कू होता. त्याची घर महिन्याची प्राप्ती शेकडो रुपयांची होती. तरी दोघां नवराबायकोचा महिन्याभराचा खर्च तो साठ रुपयांहून जास्त होऊन देत नसे उरलेले पैसे तो तिजोरीत ठेवून देई आणि कितली कनवटीला बडकवून ठेवी. सोनुबाईने तबऱ्याला घर खर्चासाठी चार पैसे जास्त छायला सांगितले. परंतु सोन्याने आपले ते खरे! सोनुबाई नवऱ्याला मनातल्या मनात खूप शिष्या देई.

एकदा सोन्याला परगावी जावे लागले. त्याने जातांना बायकोच्या हातावर एक अर्धा रुपया ठेवला आणि म्हणाला—“हा अर्धा रुपया, तुला या वेळच्या जेवणासाठी!” सोनुबाईने तो अर्धा रुपया दोनदा तीनदा

फिरवून पाहिला आणि म्हणाली—“जाणि रात्रीच्या जेवणाला? कर्म माझे! देवानेच तुमच्या गळ्यात मला बांधली आहे...!”

“कसलोच पडायच्या आत परत येणार आहे. रात्रीच्या जेवणासाठी तेव्हा देईन!” सोन्या म्हणाला.

“तिजोरीत पैसा कुजत राहिला तरी माझ्या नशिबी हेच! हातात फुटकी कवडी-मुढ्या रहात नाही. ज्यांनी तुम्हाला हुडकून तुमच्या हाती माझ्या गळ्यात मंगळसूत्र बांधविले. आतां मी त्यांनाच विचारते!” असे म्हणत सोनुबाई पदराला बोळे पुसू लागली.

बायको म्हणाली तिकडे दुर्लक्ष करून सोन्या घाईघाईत बराबाहेर पडला.

सोन्या निघून येत्यावर सोनुबाईने स्वतःच्या नशिवाला शिष्या दिल्या. अर्ध्या रुपयाला मिळाले ते तांदूळ व सीत वगैरे

थी का. व. केसकर

वाणून सैपाक काय जेवली व पनापळ बाहेर नेऊन टाकली. परत फिरू लागली तेव्हा त्या बेट्टी तिचा बाप आला.

बापाने घरात पाऊल टाकल्याबरोबर विचारले-“काय सोने! कसं काय बरं आहे ना?” सोनुबाई रागातच होती. बापाने विचारलेल्या प्रश्नाने तिच्या अंगाचा गडकाव उडाला. म्हणाली-“मला नरकात आणून टाकलीत तर, माझे बरं नसेल तर आईत का असणार? तुमचा जांबई माझ्या हातावर फुटकी कचडी कधी ठेवील तर शपथ! तिजोरीवर नागोबासारखी सतत नजर असते. अवेळी कोणी पैपाडुणा आला तर त्याला जेवायला काय वाढायचे?

Fullscreen 127 X 8 170

म्हणाल्याला काय बोलावे, सुचेना. म्हणाला-“मला जेवायचे नाही. मी फक्त तुला भेटून जायला आलो होतो.” आणि अधिक बोलल्याशिवाय निघून गेला.

ऐन उन्हात बडिलांना उपाशी जाऊ घावे लागले, याचे कारण नवरा आहे या विचाराने सोनुबाईला नवऱ्याचा फार राग आला. नवऱ्याशी भांडून आपला हक्क पटवून घ्यायचे तिने ठरविले.

काळोस पडल्यावर सोन्या बरी आला आणि कनवटीची किल्ली काढीत म्हणाला-“मी जेवून आलो आहे. तुम्ही खळगी मरायला अधी लप्या देऊ का?”

सोनुबाईने मागेपुढे पाहिले नाही आणि सोन्याच्या हातातली किल्ली हिसकावून घेत म्हणाली-“आता यापुढे ही माझ्याजवळच राहील. वाटेक तेवढा मी खर्च करणार. तुमचे सासरे बाले होते, परंतु त्यांना काय वाढणार मी? म्हणून भर उन्हात उपाशी परत पाठवावे लागले. लोकांचा ही गोष्ट कळली तर काय म्हणतील?”

सोन्या बापकोचे ते जागणे पाहून संतापला. म्हणाला-“वैसे खर्च करणे म्हणजे मोठे काम झाले होय? कोणी मिळवणारा असल्यावर मी सुद्धा खर्च करू शकेन. माझी किल्ली परत कर.”

तितक्याच करड्या घरात म्हणाला.

“का देणार नाहीस? माझे पैसे खर्च करणारी तू कोण?” असे म्हणत सोन्या बापकोच्या हातातली किल्ली हिसकावून घ्यायला पुढे झाला.

“मी तुमी बापको आहे. तुम्हे पैसे खर्च करण्याचा अधिकार मला आहे. पैसे खर्चायला नसले तर पैसे हवे तरी कशाळा?” असे म्हणत सोनुबाई किल्ली घेऊन धावत बाहेर रस्त्यावर येऊन उभी राहली.

बाहेर गल्लीत आल्यावर समोरच्या घरात राहणाऱ्या सावकाराने विचारले-“काय, कसला ओरडा तुमचा हा?”

सोनुबाईने घडलेले सर्व वृत्त थोडक्यात सांगितले आणि म्हणाली-“तुम्हीच सांगा हो काका! मला आवडो किवा नाही, सांगल तशी बागायला मी तयार आहे.”

“तुमचे नवराबापकोचे मांडण आणि मी मांडण सोडवणार?” असे म्हणत सावकार घरात निघून गेला आणि आतून दार लावून घेतले.

चार घरे पलीकडे पाटलांची बाबको उभी राहून उत्सुकतेने काय बोलणे चालले आहे ऐकत होती. तिने हाक मारून विचारले-“काय हो, काय मानगड आहे?” सोनुबाईने जवळ जाऊन सावकाराला

सांगितले तेच सांगितले आणि पाटलिणीला सल्ला विचारला.

पाटलिणीने शांतपणे सर्व ऐकून घेतले आणि म्हणाली-“बाई, ग बाई! तुम्हां नवराबापकोचे मांडण आणि मध्ये मी कशाळा? नाही वेळ!” असे सांगून घाई-घाईने घरात निघून गेली.

आणखी चार घरे टाकून पुढे गेल्यावर त्यांचे मांडण ऐकत एक वृद्ध गृहस्थ उभा होता त्यांनी त्याला सर्ववृत्त सांगून कोणाचे म्हणणे बरोबर आहे विचारले. तो म्हणाला-“मी निवाडा सांगणार? नवराबापकोच्या मांडणाचा निवाडा करणे त्या परमेश्वराला तरी जमेल की नाही सांकाच!” असे सांगून

जाकाशाकडे पहात त्या वृद्ध गृहस्थाने नमस्कार केला आणि गप्प बघून राहीला.

"श्रीक, चला तर देवालाच विचारू या!" असे म्हणत सोनुबाई नवऱ्याला ओढीत गल्लीच्या टोंकाला देऊळ होते तिकडे घेऊन गेली. देवळात पुजारी नव्हता. परंतु गर्भगृहला नंदादीप तेवत होता आणि मूर्तीवर छान प्रकाश पडला होता.

सोनुबाई नवऱ्याला हात धरून ओढत सरळ गर्भगृहात गेली आणि म्हणाली— "देवा! जाता तूच सांग, नवऱ्याने मिळविलेल्या पैशातले काही पैसे बायकोने खर्च केले तर त्यात काही चूक आहे का? तूच न्याय निवादा कर. हा माझा नवरा मला एक फुटकी कवडीसुद्धा खर्च करू देत नाही." पण तो दगडाचा देव उत्तर काय देणार?

"देवा! मायको झाली म्हणून माझे पैसे खर्च करायला तिला अधिकार काय? मी तिला पोटभर खायला घालतोच की. तिच्या हातात किती पैसे दिले तरी उरतील तर तुझी वपय!" सोन्या म्हणाला.

कळल्यावर म्हणाला— "तुम्हा प्रथम हे सांगा, गर्भगृहात तुम्ही पाऊल कसे ठेवलेत? पहिल्याने बाहेर ल्या कसे! देऊळ बंद करायची वेळ झाली आहे. तुमचा न्याय-निवादा करायला देवाला थोडा सातपणे विचार तरी करू शाळ की नाही?" असे सांगून त्याने दोघांना देवळाबाहेर काढले.

त्यांना हुवा असलेला न्याय देवाकडून मिळाला नाही, म्हणून नवराबायको रस्त्यावर येऊन पुन्हा भांडू लागली. चार लोक जमा झाले आणि म्हणाले— "तुम्ही बापच्या घरात जा आणि पोटभर भांडा, रस्त्यावर हा काय गोंधळ? जंगला नसता वास!" असे सांगून दोघांना घरी पाठवून दिले.

घरात पाऊल टाकताच रोचे नवरा बायको परस्परांकडे "अरे बाप रे, हे काय झाले?" या अर्थी पहात राहून राहिले. तिजोरी रिकामी जवळी पडली होती. सर्व दागदागिने आणि पैसे आत काहीच नव्हते.

प्रास्ताविक

एका गावी अमरसिंह नांवाचा शेतकरी रहात असे. त्याला एक मुलीची आजी, परंतु ती आंधळी होती. दोघां नवरा-बायकोने आपल्या फुटक्या नशिवाला दोष दिला. त्यांनी त्या मुलीचे नाव मल्लिका ठेवले.

मल्लिकेला बारावे वर्षे लागले, त्या सुमारास अमरसिंहाला आणखी सहा मुले झाली. संसाराचा भार दिवसेंदिवस वाढत गेला आणि अमरसिंहाला संसार नकोसा वाटू लागला. मल्लिका मोठी होती तिला कामाला लावावे तर ती आंधळी होती, काय काम करणार?

एके दिवशी 'अमरसिंह बायकोला म्हणाला—

"या आंधळ्या मुलीला बाढवून उद्यां तिचे लग्न करून द्यायचे म्हटले तर तिच्याशी लग्न कोण करणार? तिला कोठे

तरी पोचवून यावे म्हणतो. तिच्या भाग्यात असेल ते होईल. कोणते दया करून तिला घेऊन गेला तर तिचा उद्धार आणि तिच्या बरोबर आपला पण होईल."

दुसऱ्या दिवशी अमरसिंह मल्लिकेला घेऊन निघाला, वाटभर त्याला त्याचे मन लात होते, 'हे देवाला कथेक का?'

संध्याकाळी दोघे एका गंभी येऊन पोचली. गांव एका ओढ्याच्या काठी होते. त्या ओढ्यात फक्त पावसाळ्यात पाणी वहात असे. अमरसिंह मल्लिकेला हात धरून घेऊन गेला. दोघे एका जागी बसले. अमरसिंहाने खायला म्हणून बरोबर जे काही आणले होते ते काढून मुलीला प्रथम खायला दिले आणि सग स्वतः खायला बसला. बाजूला एका सह्यात स्नान पाणी होते ते पिऊन घेऊन मुलीला पण पाणी प्यायला दिले.

रात्रभर दोघे त्या ओढ्याच्या बाळूतच झोपले. गार बारा होता. दोघांना छान झोप लागली. उबाडल्यावर अमरसिंहाने उठून एकदां मुलीकडे पाहिले. मुलीला सोडून जाताना त्याचा जीव कळवळला. तरी मन वट्ट करून तिला तसाच झोपवून आपल्या गावाच्या दिशेने निघाला.

काही वेळाने मल्लिकेची झोप मोडली. ती उठून बसली आणि "बाबा!" म्हणून कहा मारू लागली. तिचे बाबा तिला एकटीला असे सोडून निघून जातील याची तिला कल्पनादेखील नव्हती. तिने दोन तीनदां 'बाबा' 'बाबा' म्हणून हांक मारली, परंतु काही उत्तर मिळाले नाही. तेव्हा काही तरी खायला घेऊन गायला गेले असतील असा विचार करून ती गप्प बसून राहली.

ती निश्चितपणे बाळूत बसून परकरात खडे गोळा करू लागली आणि सागर-गोटघासाखे खेळू लागली. त्या ओढ्या-घरून लोक येत बात होते, परंतु कोणी

मुलीला सोडून निघून गेल्यावर अमर-सिंहाच्या मनात कालवाकालव होऊ लागली. त्याचे पाऊल पुढे पडेनासे झाले. "बिचारी काय करीत असेल कोणास ठाऊक? कोणी तिला उचलून किवा बोलावून तर नेले नसेल? बिचारीला काय माहीत, मी तिला टाकून आलो आहे! मला बाणखी सहा पोटे भरावयाचीच आहेत, हे एकटे पोट मला ओले कां वाटायचे?"

अमरसिंह जागच्या जागी असा विचार करीत उभा राहिला आणि नंतर क्षणभंग पावले टाकित मांचे फिरला. मल्लिकेला सागरगोटे खेळत असलेली पाहून चकित झाला. तिच्या सागरगोटघापाची एक दग-डाचा खडा मसून हिरा होता.

त्याची छाती उचंबळून आली. "वाळ मल्लिके!" असे म्हणत त्याने तिला उचलून पोटाशी घट्ट आवळून धरले. त्याच्या डोळ्यांतून प्रेमाधू घळघळा गळू लागले.

यक्ष पर्वत

[१३]

[अमरबाहूला आणि त्याच्या अनुयायाला भस्म जातीचे लोक गुहेत धरून घेऊन गेले. खड्गवर्मा आणि जीवदत्त पुराचे बोट पाहून त्याच्या अनुयायाने बात लोच अस्वल जातीच्या लोकांची मुद्दा असली पाहिजे असे समजून गुहेत शिरले. तेवून त्यांना गुरू भल्लूकाचे शिष्य धरून लांडग्यांच्या खडकाकडे घेऊन निघाले. पुढे-]

गुहेतल्या गुप्त व काळोखा घाटेने अस्वल जातीचे लोक खड्गवर्मा आणि जीवदत्त यांना काही अंतर घेऊन गेल्यावर एका जागी थांबले. अस्वल जातीचा लोकर पुढे जाल म्हणाला- "काय रे दादा! आपले हे दोघे कैदी लांडग्यांचा खडक म्हणजे यमतीची जागा असावी असे समजून थोडासा रागावल्यासारखा म्हणाला- "येथे अन्नदाने बेफिकीरपणे वास्त आहेत. आपण फुकट वेळ न घालवतां त्यांना तेथेच परवा धरून घेऊन आलो होतो ते दोघे प्रत्यक्ष दाखवू या !"

"चारोबा"

“तसे नव्हे रे! ती भयंकर जाणा त्यांना प्रथम दाखविली तर त्यांच्या अंगाचा धर-कोपच उडेल. नंतर त्यांना त्या खडकावर चढवू या.” असे म्हणत पहिल्या अस्वल जातीच्या माणसाने काळोखात हात बर करून गृहेच्या छताला आवडून पाहिले आणि कडीसारखे काहीतरी असून जोराने ओठले. त्या पाठोपाठ लहानसा खिडकीच्या दारासारखे बर उघडले आणि मुहेत चांद-च्याचा उजेड पडला.

त्या उजेडात खडगवर्मा आणि जीवदत्त दोघांनी मुहेत त्यांना दूरवर जितके पाहूतो आले तितके पाहून घेतले. उंच आणि मोठे विशाल भुयार होते ते. त्यात सायला

“खडगवर्मा! ही लहानशी गुहा किंवा भुयार नाही दिसत. यात या अस्वल जातीच्या लोकांनी बाहेरल्या जगाला न दाखवता कित्येक दिवस राहण्यासारखी तथे लाचसामग्री पण जमा करून ठेवलेली दिसते आहे. एक गावच आहे हे पृथ्वीच्या पोटात.” जीवदत्त म्हणाला.

जीवदत्त म्हणाला ते ऐकून अस्वल जातीचा एक तोंकर म्हणाला—“काय पण तू खूप ओळखलेस! या भुयारत राहण्या-साठी लोत्सा व मोठमोठी दालनेच नव्हे, तर खाच व शास्त्र सामुग्री साठवून ठेवलेली कोठरें सुद्धा आहेत. तुम्ही दोघे कसेतरी वाचलात आणि एका भाटवड्यानंतर लांड-ण्यांच्या खडकापासून परत आलात तर गुरू अस्लूकाच्या सेवेस तुमचे पुढील आयुष्य ज्ञानदात नवकीच जाईल.

“आम्हीसुद्धा सोच विचार करतो आहो.” म्हणत जीवदत्त हंसत पुढे म्हणाला—“कोठे आहे ती लांडण्यांचा खडक? ती भयंकर जाणा आम्हांला पाहू दे तुम्ही!”

अस्वल जातीचा एक मनुष्य दार उघडले होते त्यातून बाहेर आला. खडगवर्मा आणि जीवदत्त दोघांनी तेथे एका दगडावर उभे राहून बाहेर पाहिले. चावणे पडले होते.

जांकोजा

माच्या मध्यभागी तो दहापंधरा फूट उंचीचा खडक होता. त्यावर दोघेजण माले घेऊन त्याच्यावर सैदानातून खडकावर चढण्याच्या प्रयत्नात असलेल्या लांडण्यांना दूर पळ-विण्याची खटपट करीत होते. एकंदरीत दृश्य भयंकरच होते. मुकेले लांडगे त्यांना फाडून खाण्यासाठी मोठमोठ्याने ओरडत खडकावर चढण्यासाठी घडपडत होते.

“त्या दोघांच्या पेहरावरून त्यांच्यापैकी एक समरबाहूच असावासा चाटतो आणि दुसरा त्याचा अनुयायी असावा.” जीवदत्त म्हणाला.

“समरबाहू को कोण ‘बाहू’ आणि त्याचा तो अनुयायी चारपांच तासात दमून जाणार

आणि त्या लांडगांना खूप मेजवानी मिळ-णार. तुम्हांला त्याच खडकावर जायचे आहे आणि तुमचीपण तीच गत होणार आहे. परंतु वृकेश्वरी देवीच्या कुमेने तुम्ही वाचलात तर गुरू मस्लूकाच्या सेवेत...”

त्या अस्वल जातीच्या माणसाचे बोलणे पुरे होण्यापूर्वीच जीवदत्त त्याला म्हणाला—“पुरे कर तुझ्या गुरू अस्लूकाचे कंटाळवाणे स्तोत्र गान! आम्ही त्या खडकापर्यंत गेले पाहिजे, एवढेच ना? आम्ही जातो. तुम्ही आल्या वाटेने गुपचुप परत जा कते!”

“एवढे वाडस आहे तुमच्या मध्ये? येथून त्या खडकापर्यंत पांचावचे म्हणजे या दाराबाहेर पडल्यानंतर सुमारे दहा फूट

जंज आगेदरून खाली उडी मारली लागेल. नंतर आपला बचाव करीत लांडग्यांना बाजूला सरून त्या खडकावर चढावे लागेल. दरम्यान ते तुम्हांला विरून फाडून खातात की सोडतात, पहा!" अस्वल जातीचा एक नोकर म्हणाला.

"बरे तर तेथे आम्हांला तुम्ही कसे काय पोचविणार?" खड्गवर्माने विचारले.

"तेव्हापर्यंत जायला आणखी एक भुयारा-तळी वाट आहे. त्या वाटेने गेल्यास खडकाच्या आतल्या बाजूने खडकावर पोचायला एक दगडी दार आहे. आम्ही त्या वाटेने खडकावर पोचवणार आहो." अस्वल जातीचा नोकर म्हणाला.

वोचे खडकावर पोचण्यापूर्वीच समरबाहू व त्याचा साथी लांडग्यांचा आहार होतात की काय अशी जीवदत्ता भीती वाटू लागली होती. तसे साले तर भुयारात शिरून येव्हापर्यंत येण्याची सटपट फुकटच जाणार, असे त्याला वाटू लागले.

अस्वल जातीच्या दोघां नोकरांनी ते वार बंद केले आणि पुन्हा भुयारातल्याच एका वाटेने खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना काही अंतर चालत घेऊन गेले. नंतर एक लहानसा दगडी जिता चढून ते धोडे वर गेले आणि त्यांनी हात वर करून एका दगडी दाराला बसविलेली लोखंडी मूड घेऊन जोराने दार सरकविले. दार सरकताच उभा असलेला समरबाहू व त्याचा साथी दोघे खड्गवर्मा आणि जीवदत्त दोघांना दिसले.

दगड सरकण्याचा आवाज ऐकूनच दोघे दचकून तिकडे पाहू लागले. समरबाहू ओरडला—"अरे बंधू! दगडाच्या पोटातून लांडगे बाहेर येत आहेत रे!"

परंतु खड्गवर्मा आणि जीवदत्त बाहेर येतानाच म्हणाले—"आम्ही लांडगे नाही, तुमच्याच पेकी आहो. भिकू नकोस समर-बाहू! आम्ही तुमचे मित्र आहो!"

समरबाहूला ते त्यांच्या खांद्याला पुरताच धोने आनखी वाटले. तो काही बोलणार होता, परंतु त्याच्या तोंडावाटे शब्दच फुटत नव्हता. त्याच वेळी दोघां अस्वल जातीच्या नोकरांनी दगडाचे दार बंद केले. दार बंद करताच ते एवढेच म्हणाले— "म्हणजे तुम्ही मित्रच आहा वाटते? बरं तरमग लांडग्यांना खांगली पोटभर भेजवानी मिळणार!"

खड्गवर्माने ऐकून रागारागाने मागे चळून पाहिले. तेव्हाच ते दार सोडा 'खण्ण' बसा अवाज करीत बंद झाले. जीवदत्त समरबाहूच्या खांद्यावर हात ठेवून त्याला धीर देत म्हणाला—"मित्रा! घाबरू नकोस, बरं का. स्वर्णाचारीच्या तोंडी सर्व गोष्टी आम्हांला कळल्या आहेत. ती तुमचा जुना मित्र आहे, नाही का? आपण सर्व या लांडग्यांच्या खडकावरून सुवस्व स्वस्थानी पोहचू. मी सांगतो आहे त्यावर विश्वास ठेव."

"आपण जिथं या जागेवरून परत स्वस्थानी जाऊन पोहचू म्हणतोस! ते कसे काय हो? या खडकाच्या पोटात भुयाराचे जे दार आहे ते त्या घुण्टांनी बंद करून टाकले आहे. खडकावरून उतरून पलीकडे जाणे अशक्य, हे भुकेले लांडगे 'आ'वासून फाडून खायला उभे आहेत." समरबाहू म्हणाला.

"ते लांडगे आणि आपणां सर्वांना बंदी करून खाद्य म्हणून लांडग्यांसमोर फेंकणारे ते अस्वल जातीचे क्रूर लोक सर्व आपल्याला जायला वाट वेतील. आपण भुयारात प्रवेश करून चारी बाजूला किंवा खांद्यांशी भिंत असलेल्या खडुचाच्या भव्यभागी खडकावर पोचलो आहो. वरं चंद्र आकाशात भोक्ले-पणे हिडतो आहे. म्हणजे ते कुठे अस्वल जातीचे लोक राहतात त्या भुयाराला या जागेकडे यायलाजायला एक दोन दरवाजे मक्कीच असले पाहिजेत." जीवदत्त म्हणाला.

"तुम्ही म्हणतां ते बरोबर आहे. परंतु आपणांला या लांडग्यांची आणि मुस भल्लूकांच्या नोकरांची तजर चुकवून कसे

काय पळून जाता येईल?" समरबाहूने चांचा केली.

जीवदत्त त्याला काही उत्तर देणार एवढ्यात भुकेने कासावीस झालेला एक लांडगा खडकाच्या सोबीचा आघार मिळताच खडकावर चढून येत असलेला दिसला. खड्गवर्माने थोडे वांकून बटविशी तलवारीचा एक बार त्याच्यावर केला आणि त्याला गळा धरून त्याने त्याला खडकावर आदळले.

"खड्गवर्मा! छान, किती वेळेवर बेट्याला ठार केलेस!" म्हणत जीवदत्त त्याचे कौतुक करित म्हणाला—"या मेळेल्या लांडगाची मुद्धा आपल्याला गरज आहे,

खाण कव्हा चालतात, तुला माहीत आहे का?"

"त्या दुष्ट लोकांना आपसात बोलतांना मी ऐकले आहे. ते या क्रूर जनावरांसमोर सूर्योदयाच्या आणि सूर्यास्ताच्या सुमारास कोणतीतरी जनावरे भाकून आपून टाकतात. परंतु त्यांना तेवढे कष्ट करण्याची गरज राहणार नाही, कदाचित. त्या आधी आपणच त्यांचा आहार होऊ." समरबाहू शाबल्या शाबल्या म्हणाला.

"खड्गवर्मा, आपण पहिल्याने भुयाराचे एक दार पाहिले, त्या दारातून या लांडगांना ते लोक खाणे टाकित असावेतसे मला वाटते." जीवदत्त म्हणाला.

खड्गवर्माला दूर जमिनीपासून दहाबारा फूट उंचीवर भितीला एक दार दिसले. ते दाखवीत तो म्हणाला—"लांडगांना खाणे घालायला तेच एक दार असावेसे वाटते! काही उपाय सुचतो आहे का?"

"लांडगांच्या खडकावरून आपले कीदी कोणत्याही परिस्थितीत जिवंत पळून जाणे शक्य नाही असे समजून गुरू भल्लुकाने आपणां सर्वांना आपापली हत्यारे बरोबर घेऊन चलायला सांगितले. आतां तीच चूक त्यांना आणि त्यांच्या तोंकरांचा काळ होणार आहे." जीवदत्त म्हणाला.

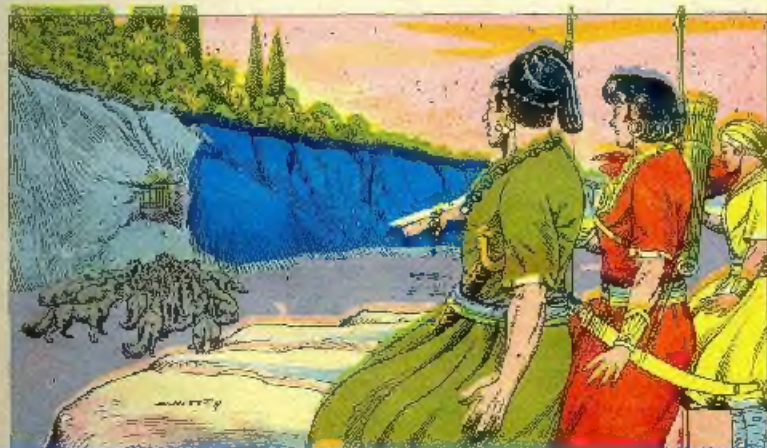
म्हणून एकाने जागे राहून पहारा द्यावा व इतरांनी पाळीपळीने होपावे, असे ठरले आणि तिथे खडकावरच आडवे शाले.

सूर्योदयाची वेळ होताच सर्वे आडगे खडकाच्या चारी बाजूनी आपापली जागा सोडून ओरडत भुयाराचे जे दार खड्गवर्माने दाखविले दोघे तिफडे पळू लागले. त्यांच्या ओरडण्यानेच सर्वांच्या झोपा मोडल्या. जीवदत्त खड्गवर्माला दाराकडे जोट दाखवून म्हणाला—"आपला अंदाज सरा ठरला! भस्वल जातोचे लोक ते दार उघडून लांडगांसमोर त्यांचे खाणे टाकण्याला त्या दारासमोर येणार. तर तु

आपले धनुष्य घेऊन त्यावर बाण ठेवून त्या दाराच्या दिशेने नेम धरून तयार रहा."

जीवदत्तने सांगितल्याप्रमाणे खड्गवर्मा नेम धरून बसला. समरबाहू मात्र शाबरून म्हणाला—"अहो! आपण त्यांच्या पैकी एका दोघांना मारले तरी काय होणार? बाकी लोक चिडून जाऊन क्रूरपणे आपल्या अंगांनी खांडेखांडे करून दाकतील त्यांना काही विचार?"

समरबाहू म्हणाला ते ऐकून हसत जीवदत्त म्हणाला—"समरबाहू! त्या दुष्टांनी क्रूरपणाने आपल्याला ठार करण्यासाठीच नाही का या लांडगांच्या खडकावर चढविले? ते आपल्या अंगाचे लचके तोडून

आपल्याला काहीच, ह्यातून जास्त भयंकर मरण जसे काय जमणार?"

जीवदत्तचे दोळ्यां संपल्यापूर्वीच भुयाराचे ते दार "किर-र-" असा आवाज करीत उघडले गेले. दोघां बसले आरीच्या नोकरांनी मांसाचे मोठमोठे लोथ भरलेले एक मोठे टोपले वर उचलले आणि बांकून खाली पोकू लागले. त्याच वेळी जीवदत्तने खून केल्याबरोबर बह्मवर्माने बाण सोडला आणि तो "गु-ई-ई..." असा आवाज करीत नोकरांच्या छातीला लागला. तो थोरली किकाळी फोडून जमितीवर कोसळला. त्याच्या पाठीपाठ हुसरा मनुष्य मांसाच्या टोपल्यातह भुयाराच्या वाटेत "मेळो!" असे ओरवत बाघळला.

त्या आवाजाने सर्व गुहा हादरली. वृक्षवरी बैबीच्या पुढेत ध्यानस्थ बसलेल्या गुह भल्लूकाची सहाधी भंग झाली. तो तापातापाने उभा राहून म्हणाला-"हा काय गोंधळ आहे! लांडग्यांच्या लढका-जबळून हा काय बारडाभोरला ऐकू येतो

कैदांना वे काय वाहेत?" त्याने तो प्रदल तिवन्यात तिकडून पाहत पळत आलेल्या आपल्या एका शिष्याला विचारला.

तो शिष्य म्हणाला-"गुह भल्लूक! मोठ्या संकटात सांपडलो आहे! खडका-वरच्या एका कैद्याने आपल्या साथीदाराला बाण मारून ठार केले आहे. त्याच्याजवळ आगळी पुष्कळ बाण आहेत. आता काय करायचे?"

गुह भल्लूकाचा नेहुरा रागाने काळ झाला. दोळे जमूंकधी आग पाकडू लागले. ताकपुड्या टाटकून फुगून आल्या म्हणाला-"वृक्षवरी! तुझ्या या प्रिय भक्ताच्या अहामान्य क्षमितसामर्थ्यासमोर त्या घानर मानवांचा किती वेळ टिकाव लागणार? मी त्या बांधाचा बळी या पंचघुलाने पेतो आणि कुठ्या वरणी अर्पण करतो." जसे म्हणत तो भुयाराच्या वाटेने निघाला.

(क्रमशः)

प्रजेची राजभक्ति

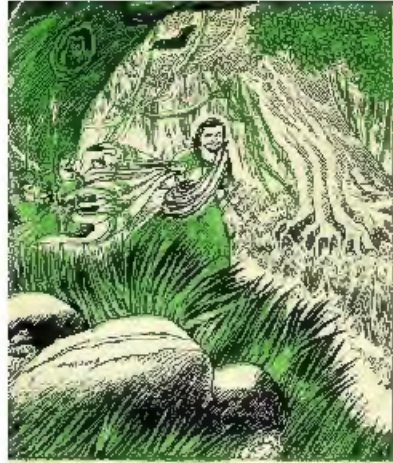
विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

मेळ सांभावर काढून घेऊन तो स्वसैन्याच्या दिशेने भीमपणे काळू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेल्या वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा, मी तुझ्या प्रयत्नांचे कोपुक करतो. परंतु कधी कधी हे काम प्रयत्न करून ही पूर्ण होत नाही, नशिबाने त्या कामात यश मिळते. उदाहरण म्हणून मी कैकेय रेश्माचा राजा उपाहारवर्मा याची गोष्ट सांगतो. कळू वेऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

प्राचीनकाळी कैकेय राज्याच्या मादीवर उपाहारवर्मा गांधाचा एक महानराज्यी राजा राज्य करीत होता. त्याच्याजवळ फार मोठे सैन्य होते. त्याचा खजिना नेहमी भरलेला असे. म्हणून कोणत्याही सेवारी राजाची बांकडी नजर त्याच्या राज्यावर कधी पडली नाही. परंतु म्हणूनच उपहार-

वेताळाच्या गोष्टी

वर्माला थोडा सर्व होऊ लागला आणि तो थोडा बेफिकीरसुद्धा होऊ लागला.

एकदा कॅनेय देशाच्या दक्षिणेकडील काही बंडखोर लोकांनी बंड केले. तो सातवी कळल्यावर उपहारवर्माने बंडखोरांचा विमोड करण्याचा कडकपणाने प्रयत्न केला नाही; कडक शिक्षा केली जाईल फक्त दबंदी पिटविली.

त्यानंतर राजाला त्याच्या हेरांकडून बंडखोर मोठे सैन्य घेऊन राजधानीवर चालून येत असल्याची बातमी कळली. तरीदेखील त्याला आपल्या सैन्याच्या बळावर इतका विश्वास होता की बंडखोरांची थोड थोडता येईल असे त्याला वाटत होते.

त्याच्या सैन्याला पळवून लावले. त्याचे अनेक धनिक बंडखोरांच्या हाती कैद झाले आणि त्यांनी राजधानी काबीज केली.

उपाहारवर्माची धर्मब जिरली. त्याला पूर्वी कधी पराभव न झाल्याचा गर्व होता. त्याला उरलेल्या सैन्यानिशी राजवाड्यातून पळून जावे लागले. बंडखोरांच्या सरदाराने राजवाड्यात प्रवेश करून कॅनेय देशाचा नवा राजा म्हणून राज्याभिषेक करवून घेतला.

अन्य विजयोत्सव साजरा करीत असतां राजा उपाहारवर्मा चंद्रमागा नदी पार करून मद्र देशात गेला आणि तेथील राजाच्या आश्रयाला राहू लागला.

मद्रराजाने उपाहारवर्माला सहानुभूती दर्शवून आश्रय दिला आणि म्हणाला— "महाराज, जवपराम्य हे नशिवावर अवलंबून असतात. मी आपणांस सर्व प्रकारे मदत करीन. आपण माझे सैन्य घेऊन जाऊन बंडखोरांचा विमोड करावा आणि आपले राज्य परत मिळवावे."

आपल्या मित्र राजाचा सल्ला ऐकून उपाहारवर्माचा आत्मविश्वास वाढला. या संपेस नक्कीच आपण यशस्वी होऊ असे त्याला वाटले. नंतर तो मद्र देशाचे सैन्य

आला. चंद्रमागा नदीच्या काठा दाखी सैन्याचे युद्ध झाले आणि मद्र देशाच्या सैन्याचा पराभव झाला. उपाहारवर्माचा थोडा ठार झाला आणि मोठ्या कष्टाने स्वतःचा जीव वाचवून तो रानावनात पळून गेला.

आता राजा एकटा पडला. सैन्य नाही, धिपाई किंवा मोकरनाकर कोणी नाही आता स्वतःचे पोट कसे भरते याचीच काळजी राजाला पडली. अनेक प्रकारच्या हाल-अपेष्टा सहन करीत तो हुडत फिरत ब्रह्मावर्त राज्यात पोचला. ब्रह्मावर्त एक छोटे खानी राज्य होते. कॅनेय राज्याच्या तुलनेस तर ते फारच लहान होते. तरी उपहारवर्मा त्या राज्याचा राजा ब्रह्मदत्त याच्या आश्रयास गेला. तो आपली सारी ओळख दिल्याशिवाय राजाला म्हणाला— "महाराज! मी मोठ-मोठ्या सैन्याचे सेनापतित्व केलेले आहे. आपण मला आपल्या सैन्याचा सेनापती नेमावे."

ब्रह्मदत्त राजाने जास्त हो ना केल्या- शिवाय उपाहारवर्माला आपला सेनापती नेमले. एकदा सिंधु देशाचे सैन्य विजय याचा करीत ब्रह्मावर्त राज्यातून जाऊ लागले. सैन्याने खुदाकूट करून प्रजेला मारहाण करायला सुरवात केली. तेव्हा

ब्रह्मदत्तने उपहारवर्माला सांगून प्रजेच्या मदतीने सिंधु देशाच्या सैन्याची थोड मोठ्याने ठरविले. प्रथम उपाहारवर्माला आश्चर्य वाटले. कारण सिंधु देशाच्या सैन्यातमोर ब्रह्मावर्त राज्याचे सैन्य फार लहान होते. त्याला वाटत होते की या प्रयत्नात आपल्याला अपयश मिळणार आणि कदाचित हे राज्य देखील सोडून आपल्याला जावे लागणार.

परंतु ब्रह्मदत्त राजा प्रभावस्वर होता. त्याची प्रवा राज्य रक्षणासाठी स्वस्थुषीने प्राणाहुती देण्यास तयार होती. प्रजेच्या मदतीने ब्रह्मावर्तच्या छोटेखानी सैन्याने सिंधु देशाच्या अफाट सैन्याचे हालहाल

करून त्हाला फिटवून लावले. गनिमी हल्ला करून ब्रह्मावर्तचे सैन्य त्याच्या अफाट सैन्याची दागादाण उडवू शकेल असे सिंधु देवाच्या राजाला स्वप्नातदेखील वाटलं नव्हते. ब्रह्मावर्तच्या सैन्याने सिंधु देवाच्या तंबू आणि राहटघा जाळल्या, रसद कुटली आणि पळून जाणाऱ्या सिंधु देशीय सैनिकांची कत्तल केली शेवटी सिंधु देशाचा राजा आपली विजय यात्रा तेथेच संपवून स्वदेशी परतला

विजयी होऊन ब्रह्मावर्त राजधानीत परत येत असतां उपाहारवर्मा राजाला विचारले-“महाराज! हे अक्षय्य शक्य कसे झाले? मी आपली खरी ओळख देतो मी

आला होता बंडखोरच्या नायकाने माझी गादी बळकावली आहे!”

तेव्हा ब्रह्मावर्त म्हणाला-“महाराज! मुझात बय मिळतो तो सैन्याच्या लहान मोठ्या सर्वेवर अवलंबून नसतो प्रजेच्या व सैन्याच्या मनात विजय मिळविण्याचा उत्साह किती आहे त्यावर युद्धास यश किंवा अपयश अवलंबून असते”

त्यानंतर कैकय राजाला दुसऱ्या राजाच्या पदरी नोकरी करण्यात कमीपणा वाटू लागला. आपले राज्य परत मिळविण्याचा उत्साहसुद्धा त्याच्या मनात वाढला. त्याने नाव बदलून आणि वेष्ट पालटून आपल्याच राज्यात राहण्याचे मनाची ठरविले तसा विचार करून तो स्वदेशी निघाला. त्याने ब्रह्मभागा नदी पार करून आपल्या राज्याच्या सीमेवर पाऊल टाकताच त्याला काही सैनिकांनी धरले आणि विचारले-“तू कोण आहेस?”

“मुम्हाला माझ्या परिचयाची गरज काय? तुम्हाला त्यात काही फायदा आहे का?” राजाने विचारले

“होय! आमच्या राजा परकीयांनाने धरून आणण्यासाठी आम्हाला राज्याच्या सरहद्दीवर नेमले आहे.” सैनिकांचा प्रमुख म्हणाला.

नमस्ते! राजाला परकीयांनी इतकी

24 / 70

“आतांच्या राजाला दैनंदिन हे राज्य सृष्टी मिळाले, आजच्या प्रजावत्सल राजाला जिकून या रत्नाने त्याचे सिंहासन बळकाविले आहे आमच्या खरा राजा वेष्ट पालटून येऊन आले राज्य परत मिळविण्याची खटपट करील अशी भीती त्याला वाटते आहे” सैनिक म्हणाला

उपाहारवर्मा ते उत्तर ऐकून चकित झाला. राज्य बळकावून इतके दिवस झाले तरी बंडखोर राजाला आपली भीती मारावी हे कसे काय हे उपाहारवर्माला कळना थोडे साहस करण्याचे ठरवून तो त्या सैनिकांना म्हणाला-“बरं तर एका! मोठे उपाहारवर्मा तुम्हाला खरा राजा आहे माझ्याजवळ एवढे मोठे सैन्य होते तरी बंडखोर राजा म्हाला नाही आणि आताच तो का भिती आहे, हे मला कळत नाही”

उपाहारवर्मा तोंडी ते ऐकून सैनिक त्याचे पाय धरून म्हणाले-“महाराज! चुकीची बाकी असावी! आम्ही आमच्याच माळकाला कैद करणार होतो. आपण येवून लवकर पळून जावे, आपल्या जिवाला या राज्यात धोका आहे!”

‘मी जिंघत राहून मेत्सासारखा परदेशात फिरत राहण्यायेतां स्वदेशी मरण

झांबोवा

आले तरी बरे, असा विचार करून आला आहे. मी घुरासारखा बरायला तयार होऊनच जातो आहे” -उपाहारवर्मा म्हणाला

ते ऐकून सैनिक परस्परांची काही बोलून आपल्या राजाला म्हणाले-“महाराज! आमच्यापैकी एकाचा गणक आपण चारण करून आमच्या घरी घेऊन” त्याप्रमाणे उपाहारवर्मा आपल्या राजधानीत गेला. राजा परत आल्याची गोष्ट सैनिकांना आणि प्रजेला कळली. आपल्या राजाच्या रक्षणार्थ वाटेल तो त्यात करण्यास प्रजा व सैन्य तयार झाले. राजाच्या सत्त्वधाने बंडखोर राजाचा काटा काढायचे ठरले.

बंडखोर राजाच्या खास महाकात धिक्क त्याच्या खास तोंकरांनीच त्याचा वध केला. बंडखोर राजाच्या अनुयायांना पुढारी किंवा नाथक नव्हता. सर्व बंडखोरांना कैद करून पुरवात टाकण्यास आले आणि दुसऱ्याच दिवशी उपाहारवर्मा पुन्हा आपल्या गादीवर बसला.

येथवर गोष्ट लागूच वेताळाने विचारले- "राजा! बंडखोर राजा उपाहारवर्माचा पराभव करून येथील त्याच्या कां भीत होता? सर्व तऱ्हेचे यत्न करून ही उपाहारवर्माचा अपयश मिळाले होते, परंतु शेवटी फार कमी खटपट करून ही त्याला पूर्ण यश कसे काय मिळाले? या प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून तू विली नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शर मरकळ होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

तेव्हा विस्मयित म्हणाला- "उपाहारवर्मा मुढात वारला तरी त्याच्यावर प्रजेचे अपार प्रेम होते व सैन्याचा त्याच्यावर

प्रमुखांवर बऱ्याचारा केले असणार. ते काही असो, प्रजेचे प्रेम उपाहारवर्मावर आहे. हे बंडखोर राजाचा चांगले कळले होते. म्हणून तो त्याला भीत होता. पूर्वी स्वामिभक्त सैन्य आणि प्रजा यांचा आपल्यात समंदीत चातुर्माने उपयोग न करू शकल्यामुळे उपाहारवर्माचा दोन्ही वेळी अपयश मिळाले परंतु प्रजेचे प्रेम आपल्यावर आहे व सैन्य आपल्या बाजूला आहे हे कळल्यावर उपाहारवर्माचा उत्साह वाढला आणि त्याला यश मिळाले त्याला यश मिळण्याची मुख्य कारणे म्हणजे प्रजेचे प्रेम आणि सैन्याचा उत्साह ही होती. बहादुर राजाकडून उपाहारवर्माला या गोष्टींची जाणीव झाली होती."

राजाचे मीन अशा प्रकारे भंग होताच वेताळ प्रतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाच्या फांदीला लोंबकळू लागला

(कल्पित)

सोमदेवाचे दैव

राजकुमार सोमदेव समुद्रपार प्रवास जात असता त्याचे गलबत एका खडकावर आदळले आणि तुकडे तुकडे होऊन पाण्यात बुडाले. सुदैवाने सोमदेवला एक जडजूड आणि केवजा फळी हाताला लागली आणि त्यावर बसून त्याने स्वतःचा जीव वाचविला परंतु गलबततला दुसरा कोणीही वाचला नाही. सर्वांना जलसमाप्ती मिळाली.

सोमदेव त्या फळीवर पडून लाटेबरोबर वहात एका वेताच्या किनाऱ्याला लागला त्याला लाटांनी किनाऱ्यावर फेंकले तेव्हा तो बेशुद्धावस्थेतच होता.

सूर्यकिरणे त्याच्या अंगावर पडली तेव्हा त्याची ऊन मिळाल्यावर तो सुदीवर आला, आपण जमिनीवर येऊन पडलो आहो व जवळच एक टकडो आहे, एवढे त्याला अर्थ बेशुद्धावस्थेत कळले ती बोधा प्रयत्न करून

उठून उभा राहला आणि सोलया कपडाने टेकडी चढून गेली. टेकडीच्या उतरणीवर त्याला वेताच्याची लांबवड दूरवर झालेली दिसली जिंकड पडावे तिकडे हिरवळ होती त्याच्या मनाला बरे वाटले. परंतु तो इतका दमला होता की त्याला चक्कर आल्यासारखे झाले आणि तो वेताच्याच्या शंकात घेरी येऊन पडला सुदीवर आल्यावर तो एका सुवर सोलीत बिछान्यावर पडला असल्याचा त्याला भास झाला समोर त्याला एक क्रूर कुल्लू मनुष्य त्याच्याकडे पाहून स्मित करीत बसलेला दिसला त्या बाणसाऱ्या हातात एक भासा होता.

'मी कोडे आहे?' सोमदेवने अर्ध बेशुद्धावस्थेतच विचारले.

"आलूपूरचा राजा पाटंगा याच्या राजवाड्यात आहो!" तो विचित्र मनुष्य म्हणाला.

ओ ए हीं सी. सरकार, जाडुगार

सोमदेवाने उठून बसण्याचा प्रयत्न केला परंतु हातपाय नांदले असल्याचे त्याला कळलं. "मला असे बांधून कां ठेवले आहे?" त्याने विचारले

"पाटंगा महाराजांच्या आज्ञेने. तू भांगच्या देशाने भांगच्या महाराजांच्या अनुज्ञेविनाय प्रवेश केलास म्हणून तुला प्राणदंडाची शिक्षा दिली जाणार आहे" तो क्रूर विसणारा मनुष्य म्हणाला

बापल्या दुर्दैवाला दोष देत सोमदेवाने सुस्कारा सोडला. कोठं तो आणि हीपाच्या राजकन्येची विवाह करण्याच्या उत्साहाने गलबतात बसून समुद्रपार निघाला होता आणि कोठे एकाएकी त्याच्या सर्व सहान-

होऊन रानदा लश्काऱ्या हाता त्याला प्राण दंडाची शिक्षा मिळणार होती त्याला काही सुचेना. तो अगदी दमून-भागून येला होता म्हणून त्याला क्षीप लागली.

बोटपा वेळाने एक नोकर येऊन, त्याला ज्या दोरखंडाने साटेला बांधून ठेवले होते तो घोरखंड सोडून लायला. तेव्हा साहजिकच सोमदेवाची क्षीप सोडली. तेव्हाच त्याला उचलून तो नोकर तुरुंगाच्या कोठडीत घेऊन आला

"मला यथं कजाला आणले आहे?" सोमदेवाने त्या नोकराला विचारले.

"आजपर्यंत तू आचारी होतास, आतां कैदी आहेस" नोकर म्हणाला आणि कोठडीला कुडक लावून पिचून येला कोठडीत पडल्या पडल्या सोमदेव बापल्या नशिवाला दोष देऊ लागला

थोड्या वेळाने त्याला कोठडीच्या भिती-वर पलीकडून हात मारून कोणीतरी बोलावीत आहे असा त्याला भास झाला. म्हणून त्याने भितीवर हाताने एकदांभ हात मारून बाप बिली त्याचे उत्तर म्हणून पलीकडून दोनदां बाप आली.

सोमदेवाला जिवाची आशा वाटू लागली त्याने भितीला कोठे भोक आहे का लक्षपूर्वक

चाकू खोचलेला ठेवोत असे त्या चाकूने भितीच्या विटांपैकी एक बोट पोखरून काढली आणि आश्चर्य म्हणजे त्या भोकांतून पलीकडे एक अस्थंत रूपवती तरुण स्त्री त्याला दिसली. तिचे कपडे व केस अस्त-व्यस्त होते. पण तिच्या रंगरूपावरून ती कोणीतरी राजकन्या वसावीसे त्याला वाटले

"कोण तू?" सोमदेवाने विचारले

"दुर्दैवाने या सकंटात सांपडलेली आणि हीपाची राजकन्या आहे मी. पण तू कोण?" तिने आपला हरिचंद्र देऊन सोमदेवाला विचारले.

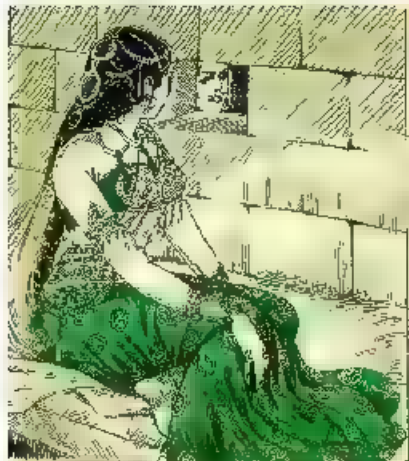
त्या तरुणीचे उत्तर ऐकून सोमदेव थक्क झाला. आपण ज्या राजकन्येची विवाह-साठे आईवडिलांजरोबर निघालो होतो, ती मणि हीपाची राजकन्या हीरावती या स्थितीत बापल्याला बेटाची. त्याला काही उल्लासच होईना

"मोदेखील एक दुर्दैवी राजकुमार आहे. आमचे गलबत खडकावर बांदलेले फुटलं आणि मी एकटा बांचलो आणि या बेटावर येऊन पडलो पण तू कशी काय इकडे या बेटावर येऊन पोचलीस?" सोमदेवाने विचारले.

"मीसुद्धा, आमचे गलबत फुटल्यामुळे या बेटावर येऊन पडले आहे. मी बापल्या आतेच्या गावी बलबतात बघून जाण होते. बापलात आमचे गलबत सांपडले आणि या बेटावर मी बेशुद्ध स्थितीत येऊन पोचले या देशाचा राजा पाटंगा कुबडा आहे आणि त्याचा एक सोळा गेळा आहे. तो माझ्याही विवाह करणार होता; परंतु मी नकार दिला म्हणून त्याने मला या कोठडीत डांबून ठेवले आहे. तो काय करणार आहे ते त्या परमेश्वरालाच माहीत. परंतु त्याच्याशी लक्ष करण्यापेक्षा मरण झालेले बरे असे मी ठरविले आहे." हीरावती हे सर्व खत म्हणाली.

इतनयात कोणीतरी व्याख्याचा भ्रम झाला. सोमदेवाने भोकात वीट जशीच्या तशी ठेवून विली आणि बाजूला जाऊन बसला. नोकरीने त्याचे खाण ठेवून वेळम दार बंद केले

थोड्या वेळाने सोमदेवाने वीट काढून भोकातून राजकुमारीला हाक मारली व म्हणाला-“तुला या देशातल्या लोकां-विषयी काही माहिती आहे का?”

“जाहे, थोडे फार माहीत. येथल्या राजाने प्रथम माझ्याशी चांगली चांगणूक ठेवली. मी वाटेत तिकडे हिडले फिरले आणि या देशातल्या लोकांविषयी सर्व माहिती काढून घेतली. या देशाची संपत्ति

सुचीक आहे. येथे लागवड अशो करावीच लागत नाही. बटाट्याचे पीक अगोआप रूप होते. बटाट्यांची निर्यात करून येथला राजा खूप गड्ड झाला आहे. यथले लोक बटाट्याचे निरनिराळे पदार्थ तयार करून खातात. तेच त्याचे मुख्य अन्न आहे. आपल्याला ‘ब’ खाद्य पदार्थ सायला येतात ते सर्व बटाट्याचे असतात हे तू बोटखलेच असशील.” हीरावती म्हणाली.

“या बटावर पोषल्यावर मला बटा-ट्यांची लागवडच प्रथम दिसली. आता मला असे वाटू लागले आहे की आपण या बटाट्यांच्या मदतीनेच या बटावरून निसटले पाहिजे. ते शक्य आहे. मला माझ्या मित्राने एक जादू शिकविली आहे. ती यानेही आपल्याला उपयोगी पडेल. तू थोडी मदत केलीस तर आपणा दोघांची सुटका होऊ शकेल” सोमदेव म्हणाला.

मी काय करू शकेन, हे सांगशील तर खरे! बेचून सुटका मिळवायला मी वाटेत ते करायला तयार आहे” हीरावती म्हणाली.

“या खेपेस राजाचा नोकर तुझ्याकडे येईल तेव्हा तू त्याला तुझं मन बदलल्याचे आणि तू राजाशी लग्नाला तयार असल्याचे

दिसून जाईल. तू त्यालाही स्वयंवरात एक महिन्याचा अन्नची मागून घे. म्हणजे तुला हिडण्या फिरण्यास, एवढेच नव्हे तर या तुझ्याकडे येण्यास मुभा मिळेल. तू सांगशील ते राजा देखील व तू सांगशील ते राजा करील. मी दोनतीन दिवसातच तुची सुटका करून देण्याचा मार्ग काढतो” सोमदेव म्हणाला.

सोमदेवने सांगितल्याप्रमाणे हीरावतीने राजाला ती गोष्ट कळविली व आपली तुंगपातून सुटका करून घेतली. त्या बटाके-पासून राजा तिचा आदर करू लागला. सोमदेवाच्या सांगण्यावरून तिने राजाजवळ धोडे सोने मागून सोमदेवाला दिले.

सोमदेवने ते सोने पाहरेकऱ्याला दिले. पाहारेकरी सोने पाहून भुरळला. सोमदेव त्याला म्हणाला-“तू मला व्यायळा पाणी ज्या पेठ्यांत घेतोस ते फार लहान आहेत. मला दोन उंच व मोठे पेले भरून पाणी आणून देत जा. तुला पुण्य लागेल.”

पाहरेकऱ्याला त्यात काहीच गैर दिसले नाही त्याने दोन मोठे व उंच कचिचे पेले भरून पाणी आणून दिले. नंतर कांटे काप झाले वगैरे गोष्टी तो स्वखुरीने सोमदेवला सांगू लागला.

एकदा सोमदेव सहज पाहरेकऱ्याला बोधताना म्हणाला-“तुमचा देश किती सुंदर आहे रे! येथे चांगले बटाटे उत्पन्न होतात तसे इतर कोठेही उत्पन्न होत नाहीत.”

“बरोबर म्हणालात तुम्ही. आम्ही जेव्हा ज्या तऱ्हेचे बटाटे लावली तसले जगात कोठेच होत नाहीत” तो नोकर गर्वाने म्हणाला

“हे सर्व खरे असले तरी मी मनात आणले तर एक बटाटादेखील तुमच्या देशात इंग्लोर नाही मी आज्ञा केली तर बटाटे वाडणारच नाहीत. बटाटे माझ्या हुकमाप्रमाणे वागतात. पाहिजेतरी मी तुला ते उद्यां दाखवून देईन तू उद्यां हाताच्या मुठीएवढा एक बटाटा घेऊन ये आणि राजाला खुदां शमत पहायला घावला खरे. मी आपल्या अद्भुत मंत्रशक्तीचा प्रयोग करून त्याला थक्क करीन.” सोमदेव म्हणाला

वाऊन सांगितले. दुसऱ्या दिवशी राजा आपल्या प्रमुख नोकरांसह पुरंगात आला.

सोमदेवने पहिल्याने एक उंच कांबळा पेला (क्लास)वर उचलून सर्वांना दाखविला. त्यात पाणी होते. राजाच्या हातातून त्याने हाताच्या मुठीएवढा बटाटा घेतला आणि तो हळूच पाण्यात सोडला. बटाटा हळूहळू पाण्यात बुडू लागला तो पेल्याच्या भव्यतेवर पोचत असता सोमदेव म्हणाला-“बाबू!” आणि तो बटाटा तिथे थांबला सोमदेवने मंद हास्य करीत राजाकडे व इतरांकडे एकदा पाहिले. त्यांच्या चेहऱ्यावर आश्चर्य झळकत होते नंतर तो सर्वांना म्हणाला-“तुम्ही स्वतःच पाहिलेले की माझ्या आज्ञेप्रमाणे बटाटा कसा जागच्या जागी थांबला! मी सांगत तसा तो वागेला. आतां मी भत्र म्हणून त्याला खाली उतरवितो”

त्यानंतर सोमदेवने कोणता तरी मज म्हटला आणि म्हासातले पाणी हलविले बटाटा खाली उतरला आणि शेवटी तळाळा जाऊन बसला.

“वाला कैदेतून सोडा हा मागेले ते वा याच्याजवळ अद्भुत मंत्रशक्ती आहे. हा आपल्या बटाट्याच्या पिकाला फार मोठा धोका उत्पन्न करू शकेल.” राजाने घाईघाईने सोमदेवला कैदेतून सोडण्यास सांगितले.

नम्रपणे म्हणाला “तुम्ही आम्हाला क्षमा करा. तुम्हाला पाहिजे ते आमच्या बटाटरून मागून घेऊन जा”

राजा सोमदेवला आदरपूर्वक पालवीत बसवून राजवाड्यात घेऊन गेला. त्याला अनमोल वस्तू भेट म्हणून दिल्या आणि विचारले-“आणखी काय वाज्जा आहे?”

“मला लवकर स्वदेशी जावयाने आहे. एक चांगलमे गलबत तयार ठेवा” सोमदेव म्हणाला.

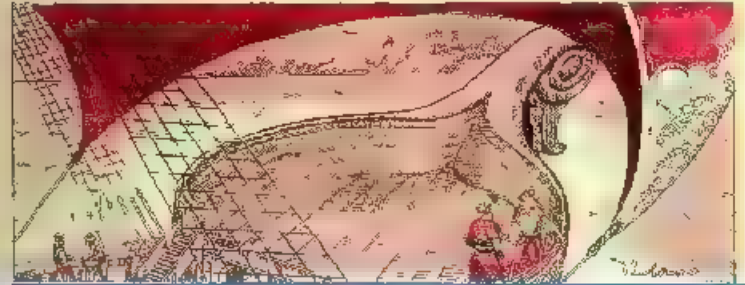
त्यानंतर तो हीरावतीकडे बळून म्हणाला-“तुझे काय मत आहे, तू येथेच राजाची विवाह करून राजगार की आणखी काही विचार आहे?”

“आपणांला हुरकत नसेल तर मी आपल्या बरोबर येऊन आपली गृहीणी होऊन पुढील आयुष्यभर आपली सेवा करावी म्हणते.” हीरावती म्हणाली. एका आठवड्याने एका सुंदर गलबतात बसून

सोमदेव हीरावतीसह स्वदेशी निघाला. प्रवासात एक दिवशी हीरावतीने सोमदेवला विचारले-“कस हो, मी तुमच्याकडे एक पळीभर मीठ आणि पळी पाठविली होती. मग तुमची ही जाहू म्हणता ती काय होती?”

“ती एक सोपी जादू आहे. तू पाठविलेले मीठ मी पाण्यात विरघळवून पाणी तयार ठेवले. पेला साध्या पाण्याने अर्धाच भरला नंतर हळूच खारे पाणी पळीने पेल्यात ओतले. खारे पाणी पोळे जड होते म्हणून खाली गेले. जेव खारे आणि गोड पाणी भेटत होते ती जागा लक्षात ठेवली नैपथ्य बटाटा पोवताच मी त्याला पानायला सांगितले व तो थांबला. कारण साऱ्या जड पाण्यावर तो तरंगत राहिला. नंतर मज म्हणताना मी म्हास हलविले. त्यामुळे खारे व गोड पाणी एकत्र झाले. खारे पाणी नैप पाणी मिसळताच हलके झाले आणि बटाटा खाली तळाशी गेला.

सोमदेवाची ती युक्ती जादू म्हणून क्षपत्याचे पाहून राजकन्या हीरावती हसली.

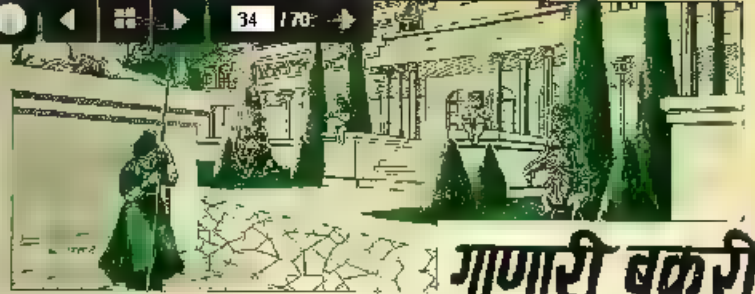

एक बावी बंडू ताबाचा एक खट्याळ मुसण होता. अभ्यासाचा त्याला फार कंटाळ. दिवसभर भटकणे हाच त्याचा धंदो होता. तो एका एका रस्त्याच्या बाजूला साडाक्यानी बसला होता तेव्हा एक शास्त्रीबुवा त्या रस्त्याने जात होते. तुळतुळीत हजामत करविशी होती शास्त्रीबुवांनी

बंडोबांनी शास्त्रीबुवांच्या डोक्याचा नेम घेऊन एक चहा मारला. शास्त्रीबुवांनी बळून पाहिले, बंडोबा घाली मान करून हुंखत होणे

शास्त्रीबुवा रागावले नाहीत की काही खास्त कमी बोलले नाहीत; परंतु बंडोबांना चांगला धडा मिळेल अशी मुक्ती काढली. त्यांनी त्यांना जवळ बोलवून पाठ थोपटली आणि म्हणाले—“तुला बचूक नेम मारता येतो की रे!” जसे म्हणत त्यांनी बंडोबांच्या हातात एक पावली विडी आणि निघून गेले

बंडोबांना ते इनाम वाटले आणि आपली नेमबाजी माणखी एकावर अजमावून पाहण्याचा उत्साह घादला. साडाक्यानी जाऊन वसताच बंडोबांना समोरून एक बुड बुरूष जातोना दिसले. यावेपस त्यांनी त्या बिचाऱ्या म्हाताऱ्याच्या डोक्याचा नेम घेऊन एक दगडच मारला. दगड बरोबर लागला आणि म्हाताऱ्याने बंडोबांना जवळ बोलाविले. बंडोबा आनंदाने जावत आले आणि बसिसासाठी हात पुढे केला. पण म्हाताऱ्याने ताबकाने त्याच्या नुसट्यात एक अगामली. बंडोबांच्या डोक्यासमोर काजवे नाचू लागले. बंडोबांना धडा मिळाला.

गाणारी बकरी

फार जुनी गोष्ट आहे. ब्रह्मदेशावर एक

राजा राज्य करीत असे त्याला संगीत शास्त्राची फार आवड होती.

राजाने स्फटिकाचा एक राजवाडा बांधला. त्या वाटेने जाणारे लोक त्या वाड्याजवळ येऊन तो वाडा पहात रहात आणि जवळ जाऊन तुळतुळीत मितीवर हात फिरवून कीतुक करीत. म्हणून राजाने त्या वाड्याच्या दिंडी दरवाज्यावर पाहरेकरी नेमले काही पाहरेकरी वाड्याच्या चारी बाजूला फिरून गस्त देत कोणी मिती पाण करू नये हा शेटू

हिवाळ्याने दिवस होते. रात्री एक पाहरेकरी पहारा देत होता. कडक थंडी पडली होती. त्याने विचार केला मध्य-रात्रीची वेळ आहे. सधे जग निद्रावेळीच्या कुडीत ओपले आहे. अशावेळी जागृत असून पहारा देणे केवळ भूखंपणा आहे! आयुष्यभर

थडीत असेच का कुडकुडत बसले लागणार!

पुढे त्याच्या मनात असेही आले की तो राजा होऊन ऊबदार अंबरणावर पांघरूण घेऊन शोषावे आणि महाराजांनी येऊन पहारा देऊन पहारा, म्हणजे कठोर, कशी थंडी पडली आहे ते

तेवढ्यात त्याच्या मनात आणखी एक विचार आला. राजाला आपल्या या वय-नीय स्थितीची कल्पना यावी यासाठी काही तरी मुक्ती काढली पाहिजे. त्याने एक कोळसा घेऊन राजवाड्याच्या मितीवर दोन ओळी लिहिल्या.

जग हे आहे श्रीमतांचे!

गरिबांचे अन् ताट रिकामे!

आपले काव्य वाचून पाहरेकरी मनातल्या मनात खूप दानवला. त्या आनंदात महाराजांनी त्याला कडावाडी पहारा घायला नेमले आहे हेच तो बिसरला

वजाडल्यावर राजाच्या बांधकामांची नजर त्या काऱ्यावर पडली. पाहरेकऱ्याचे अक्षर बोळखणारांनी त्याच्याविषय राजा-जवळ तक्रार केली. राजाने त्या पाहरे-कऱ्याला बोलावून विचारले—“काम रे, तुम्हाला हे लिहून ठेवले आहेस?”

“होय महाराज! मला असे वाटू लागले आहे की या जगात सुखाचे मूळ घन हेच आहे. म्हणून मीच विचार मनात आल्या-बरोबर ती कविता लिहून ठेवली आहे.” संपाई निरीक्षणे म्हणाला.

“तरमग तुला घन-सोने चांदी-पाहिजे? होय ना?” राजाने विचारले.

“होय महाराज, अगदी बरोबर!” पाहरेकरी म्हणाला.

राजाजवळ मोठमोठे मळे व बागा होत्या. एक बाग शेकडो एकर जमिनीची होती. चारी बाजूला कोटवजा भित होती. राजाने त्या जमिनीच्या लागली एका कोठडीत सोने व चांदी बाणून ठेविली आणि त्या कोठडीत त्या पाहरेकऱ्याला कैद करू ठरविले.

राजकुमारीला त्या पाहरेकऱ्याला पाहून त्याची दया चाली. तिला त्या बांधकामाचे किती हाल होतील, याच गोष्टीची काळजी वाटू लागली. तिच्या पाहरेकऱ्याची काही चूक दिसत नव्हती. उलट तो सरळ व

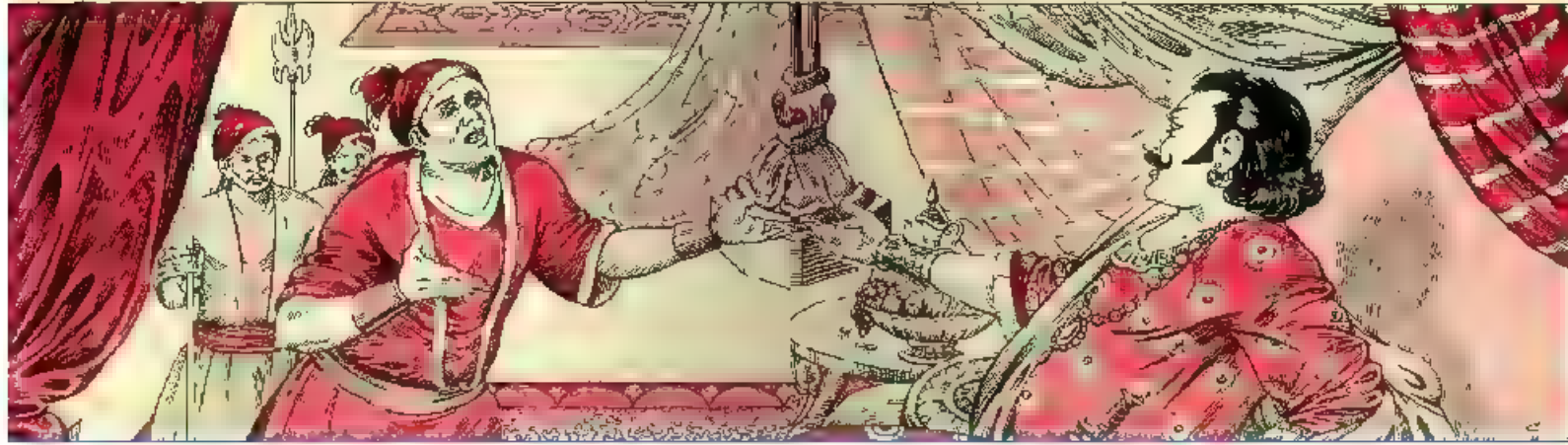
मंद करताना तिच्या आत्मविश्वासावर ताबा देत होता. त्या यानात एक सोनार होता. चांगल्या कारागीर होता. राजकुमारी त्याला आऊन भेटली आणि पाहरेकऱ्यावर आलेल्या संकटाची गोष्ट सांगून त्याच्या सगळ्या विचाराला त्यादिवशी रात्री सोनार त्या बिलीजवळ गेला आणि पाहरेकऱ्याला कैद करून ठेवले होते त्या कोठडीच्या भिंतीला एक दगड काढून पाहरेकऱ्याकडून पोडे सोने व चांदी मागून घेतली. ती दररोज बोडी बोडी चांदी व सोने मागून आणी आणि पाहरे-कऱ्याला ब्रह्म पोचते करी

राजकुमारीच्या मनात पाहरेकऱ्यावर जी दया होती त्या दयेच्या प्रमाणावर कटू लागले. त्याला त्या कोठडीतून मुक्ती मिळवून देण्याचे तिने मनाशी ठरविले. तिला एक जपाय सुचला. तिने त्या अधार कोठडीतले सर्व सोने व चांदी सोनाराला देवविली व त्याच्याकडून एक चांदीची बकरी तयार करविली. ती बकरी सुंदर गाणे म्हणत असे. त्याने ती बकरी तयार करून त्या अधार कोठडीत तिला पोचते केले. पाहरेकरी निराश व हताश होऊन जाई तेव्हा त्या बकरीचे गायन ऐकून त्याच्या मनाला हलके वाटे.

एके दिवशी राजा त्या बागेत फिरायला आला असता त्याला ते मधुर संगीत ऐकू आले. परंतु सगोड कोठून एक येत आहे हे मात्र त्याला कळना

लागले. त्याला त्या कोठडीतून मुक्ती मिळवून देण्याचे तिने मनाशी ठरविले. तिला एक जपाय सुचला. तिने त्या अधार कोठडीतले सर्व सोने व चांदी सोनाराला देवविली व त्याच्याकडून एक चांदीची बकरी तयार करविली. ती बकरी सुंदर गाणे म्हणत असे. त्याने ती बकरी तयार करून त्या अधार कोठडीत तिला पोचते केले. पाहरेकरी निराश व हताश होऊन जाई तेव्हा त्या बकरीचे गायन ऐकून त्याच्या मनाला हलके वाटे.

एके दिवशी राजा त्या बागेत फिरायला आला असता त्याला ते मधुर संगीत ऐकू आले. परंतु सगोड कोठून एक येत आहे हे मात्र त्याला कळना

दुसऱ्या दिवशी राजा आपल्या प्रघाताला बरोबर घेऊन बागेत फिरायला मिवाला त्याला पुन्हा ते संगीत ऐकू झाले. त्या संगीताच्या अनुरोधाने जाऊन राजा बंधार कोठडीजवळ आला, त्याने ती कोठडी तोडविली, त्याने त्या कोठडीत पाहरे-कऱ्याला काढून ठेवले होते, ही गोष्ट सुद्धा राजा विस्मरला. त्या कोठडीत बांदीच्या बकरीशिवाय राजाला काही आढळले नाही.

राजा ती बकरी घेऊन आपल्या राज-वाड्यात गेला. त्याने ती बकरी तोडवून बकरीच्या पोटात जे संघीताचे द्यव होते ते पहायचा विचार केला परंतु कोणी बकरीने पोट फोडून पाहू शकला नाही त्या सोनाराकरवीच त्याला बकरीचे पोट उघडवले काढले. त्या बकरीच्या पोटात एक तरुण बसलेला होता राजाने चकित होऊन त्याला विचारले-“कोण तू?”

“महाराज, मी मितीवर लिहून दवळते का ठेवले की हे जग श्रीमंतांचे आहे! आपण त्या अपराधाची शिक्षा म्हणून मला

थोडा बदल झाला आहे.”

“तर मग हे जग कोणाचे आहे? कोणाचे राज्य असते या जगावर?” राजाने विचारले

“संकटात पडलेल्या मिवाला मदत करणे, ही दुसरी महत्वाची गोष्ट आहे! पाहरेकरी म्हणाला.

“तर मग पहीली महत्वाची गोष्ट कोणती?” राजाने पुन्हा विचारले.

“या जगात पुढ्याचे जीवन सुखी व्हायला स्त्रीचे प्रेम हे अत्यावश्यक आहे, हीच पहीली गोष्ट!” पाहरेकरी म्हणाला.

ते ऐकून राजकन्येचा बंधूरा लाजल्यासारखा झाला.

तेव्हा राजाला उलगडा झाला आणि त्याने राजकन्येचा विवाह त्या पाहरेकऱ्याशी करून दिला. विवाहासाठी संघलबाघाची गरज पडली नाही ती गाणारी बकरीच अगलदाघ बाजवू लागली.

38 कृष्णदासीत अंजन

रामपूर गावी कृष्णदास नावाचा एक सावकार रहात असे. त्याने व्याजवट्यात पुष्कळ पैसे मिळविले परंतु त्याच्यामुळे कित्येक सुखी कुटुंबे देशोधडीला लागली म्हणून नावकरी त्याची निदा करू लागले आणि त्यासा वाळीत टाकले

कृष्णदासाने जी दीनत संपादन केली होती ती तीन पिढ्यांपर्यंत पुरेल एवढी होती, परंतु त्याचा नोप्पा पिढीने कसे होईत याची काळजी वाडत होती. त्या काळजीने तो बंगत नेता. अनेक शॉकटरांनी व वेश्यांनी औषधपाणी केले, परंतु गुण बदला नाही तेव्हा त्याच्या एका जवळच्या मतेवाइकाने सुचविले-“कृष्णदास! तू आयुष्यभर पैसे जोडलेस, पण माणसे जोडली नाहीस. थोडा दानधर्म केलास तर कदाचित देवाला तुझी दया वेईस. तुझ्या गावात गोरडरीब इतके आहेत की त्यांना सकाळी जायला मिळते आहे तर संध्याकाळी नाही. तू दररोज एका गरिबाला पोटभर जेवण देत वा, आवांर करा होईल.”

कृष्णदासाला ते खरे वाटले त्याने शेजारच्या रामदास नामक एका गरीब माणसाचा बोलाविले आणि म्हणाला-“रामदास! मी गरीबांना दररोज जेवणाला बोलवून दान करायचे म्हणतो! आज तुझ्या घरच्या सर्व लोकांनी माझ्याकडे जेवायला आले पाहिजे.”

ते ऐकून रामदास म्हणाला-“खवकार! आज दोन्ही वेळच्या छाप्पाची व्यवस्था झाली आहे. उद्याची गोष्ट उद्यापाहुन वेळ आज जायला नाही, असा एक गरीबाला बोलवून आपण जेवण वाडाले.” असे सांगून रामदास निघून गेला

ते ऐकून कृष्णदास चकित झाला. ‘रामदासासारख्या वरिजी माणसाना उद्याची फिकीर असू नव, आश्रयाची गोष्ट आहे! आणि मला काळजी लागली आहे चवय्या पिढीची’ ती का?

त्या विवसापासून कृष्णदासाने गरिबांना अन्नदान करून आपले सर्व धन खर्च करण्याचे ठरविले. त्याचा आजार अगोत्राप बरा झाला

विचित्र परीक्षा

एका राजाला दोन राण्या होत्या. दोघींचा एकच मुलगा होता. काही दिवसांनी थोरली राणी मरण पावली. दोघे राजकुमार वधासुसनी विद्याध्ययन करून परतले. राजा वोरल्या राणीच्या मुलाला गरीबीर वसविणार हे ओळखून आपल्या सालज युक्तांना काढा काढण्याचे घाकट्या राणीने मनाशी ठरविल आणि राजाला म्हणाली— "थोरल्या राजकुमाराने रत्नद्वीपाच्या राजकन्येशी विवाह करावा."

रत्नद्वीपातल्या राजकन्येशी विवाह करण्याच्या हेतूने गेल्या कोणी परतला नाही ही गोष्ट राजाला माहीत होती आणि राजाला पण माहीत होती. परंतु राणीचे मन न दुसविण्याचे ठरवून राजाने होकार दिला.

थोरल्या राजकुमाराला रत्नद्वीपाच्या राजकन्येशी लग्न करण्याचा अर्थ स्वतःचा

जीव योग्यदात घालण्यासारखा आहे. ही गोष्ट कळली होती. परंतु तो शूर व साहसी होता. म्हणून पित्याची आज्ञा होताच तो रत्नद्वीपास जाण्यास तयार झाला.

रत्नद्वीपात प्रवेश केल्यावर राजकुमार एका धर्मशब्दित उत्तरला त्याने राजकुमारीच्या विषयी जे काही ऐकले होते त्यात खरे किती व खोटे किती या गोष्टीची चतुराईने प्रवृत्ती केली. राजकन्या विवाहेच्छु राजकुमाराला काही तरी पेय प्यायला देते व ते पेय प्यायल्या बरोबर पिणारा दगडाचा पुतळा होऊन जातो आणि राजकन्या तो पुतळा भुयारात नेऊन टाकते असे त्याने ऐकले.

लोकांनी राजकन्येशी विवाह करण्यात धोका असल्याचे त्याला समजावून सांगून सुचविले की, कोणत्यातरी दुसऱ्या तरुणीसो विवाह करून शत्रायुषी व्हावे

काहीच नसावे, असे त्याला वाटले. राजकन्येने दिलेले पेय राजकुमारांनी प्यावेच का? राजकुमारीला सर्व राजकुमारांना बोलावून शिला मूर्तीच करण्यात तिचा हेतू तरी काय? अशा अनेक शंका त्याच्या मनात उठल्या आणि समाधानकारक उत्तर कोणी देऊ शकला नाही. त्या शंकांचे समाधान करून घेतल्याशिवाय परत जाणेदेखील राजकुमाराला आवडले नाही. म्हणून तो सरळ राजवाड्यात गेला आणि राजकुमारीला सेंटून म्हणाला— "राजकुमारी! मी विवाहाच्या इच्छेने तुझ्याकडे आलो आहे."

"माझ्याशी तुम्हांला विवाह करावयाचा असेल तर एका राक्षसाचे डोके माझ्यासमोर ठेवून करावे लागेल. मी त्या राक्षसाविषयी सर्व माहिती तुम्हांला सांगते. लक्षपूर्वक ऐकून घ्या. सात समुद्रापलीकडे एक निला पर्वत आहेत. त्या पर्वताच्या एका गुहेतून तुम्हांला घूर बाहेर येत असलेला दिसेल. त्या घुरात शिरून तुम्ही गुहेत गेलात तर तुम्हांला तो राक्षस दिसेल. त्याचे डोके कापून आणावयाचे आहे. तो झोपला असेल तेव्हाच त्याचे डोके कापता येईल. परंतु एक गोष्ट लक्षात ठेवा, त्या राक्षसाचा जीव एका पोपटाच्या कठात आहे. तो पोपट त्या जागेच्या पूर्वेस एका साल किल्ल्यावर एका झाडाच्या पोकळीत आहे. तो पोपट

वरून त्याचा कंठ चिरला तर तो राखस मरेल. त्यानंतर त्या राखसाचे डोके कापून आणता येईल." राजकुमारी म्हणाली

"मी राखसाचे डोके नक्कीच कापून घेऊन येईन." राजकुमार म्हणाला

"तरंग मी एक पेय प्यायला देते तुम्हांला ते पेय प्यायल्यावर हे कठीण काम करायला तुमच्या जगात पुरेशी शक्ती येईल. या पेयाचा तुम्हांला दुसरा कोणत्या हो प्रकारचा नास होणार नाही आणि ती शक्ती तुमच्या जगात नसेल तर तुम्ही एक शिलामूर्ती होऊन जाल. आणि हे पेय प्यायला तुम्ही नकार दिलात तर तुम्हांला भुवारातल्या अंधार कोठडीत कैद करून ठेवण्यात येईल" राजकुमारी म्हणाली.

राजकुमार पेय प्यायला तयार झाला राखकन्येने ते पेय आपून दिले. राजकुमार ते गटागटा प्याला, परंतु शिलामूर्ती झाला नाही.

"मी शिलामूर्ती झालो नाही याचा अर्थ आपल्या कार्यात मला नक्कीच यश

"आपल्याला कोठे जाण्याची गरज नाही. परीक्षेत आपण यशस्वी झाला आहां सात सप्ताह व त्या परीकडेच्या वर्षातवला राखस वगैरे गोष्टी कल्पित आहेत. मी सांगितल्याप्रमाणे साहस करून काम करायला कोण तयार आहे, हे बघो पहात होवे आपल्या स्वयंवरासाठी मी शूर राजकुमाराची निवड करण्यास ही खट घातली होती. मी दिलेले पेय आज पावेल तो कोणी प्याला नाही. म्हणून ते सर्व राजकुमार भुवारातल्या कैदेत पडलेले आहेत" राजकन्या म्हणाली

त्यानंतर भाटापाराने राजकन्येची राजकुमाराचा विवाह झाला त्यापूर्वी जे राजकुमार अयशस्वी होऊन कैदेत पडले होते त्यांना सुटका मिळाली राजकुमार सपत्नीक परत आऊला पाहून सायन आईला फार काईट वाटले. परंतु तिच्या निराश व्हावे लावले तिच्या सायन पुत्राचा मघासमयी राज्याभिषेक झाला.

अभ्यासाच्या गोळ्या

फार पूर्वीची एक गोष्ट आहे. एका गावी

एक गुरुजी रहात असत त्यांना एक विद्वान पंडित म्हणून भ्यायची फार हींस होती म्हणून त्यांनी काही ग्रंथ व पोण्या जमा करून घरात फळीवर किंवा माळघा-वर ठेवल्या होत्या फक्त तीनचार पुस्तकेच ते आपल्या शिष्यांकडून पाठ करून घेत. त्या पुस्तकांतल्या एकाही शब्दाचा सरळ अर्थ स्वतः गुरुजींना माहीत होता की नाही, सांगणे कठीण आहे तसे मर्यात रंगवून आपल्या विद्वत्तेची छाप अशिथित लोकांवर पाडण्याची कला गुरुजींना चांगली अवगत होती. म्हणून लोक त्यांच्याकडे आपल्या मुलांना शिजणासाठी पाठवीत व गुदवलिना देखील भरपूर देत

एकदा या गुरुजीपक्षा रामानंद नावाचा एक विचारधी आला तो कुदाम बुद्धीचा होता. गुरुजी बोनबोर ग्रंथ आपल्या शिष्यां-

कडून पाठ करवून घेत असल्याची गोष्ट रामानंदच्या लक्षात राहिली फार दिवस लागले नाहीत. त्याला हेदेखील कळून आले की गुरुजी शिकवितात त्याचा अर्थ देखील त्यांना यथातथाच कळत होता. रामानंद हुशार होता म्हणून गुरुजींनी अध्ययनार्थ दिलेले ग्रंथ त्याने वाचून काढले व स्वाध्या-याने त्या शब्दाचा अर्थदेखील त्याला कळू लागला. त्याच्या मनात विद्येची भूक दिवसे-दिवस वाढत गेली. काशीला जाऊन विद्या-ध्ययन करण्यास त्याच्याजवळ सचर्चासाठी पुरेसे पैसे नव्हते

त्याने विचार केला की निदान माळघा-वरचे ग्रंथ व पोण्या माचामला मिळाल्या तरी आपल्या विद्येवर भर पडेल परंतु गुरुजी एकाही पुस्तकाला हातलाबू देत नसत. पोण्यांना कसर लागते की पाळवी त्याची फिकीर गुरुजींना नव्हती. कोणी ते

संघ बांधून काढले तर आपल्याकडून जास्त विद्वान हाईत ही भीति त्यांना वाटत होती. तरी गुरुजींच्या दृष्टी आज रामानंदने त्याला शक्य झाले तेवढे प्रयत्न सार्थक बांधून काढले.

रामानंदला विद्येचा छंदच लागला परंतु गुरुजींना काढजी वाटू लागली की त्यांचा शिष्य त्यांच्याकडून विद्वान निघाला तर त्यांची भान जगासमोर खाली होईल म्हणून त्यांनी रामानंद वर नजर ठेवण्यासाठी काही शिष्यांना नेमले. तो कोठे जातो काय करतो हे ते गुरुजींना येऊन सांगत.

सुट्टी असली की रामानंद रानात जाऊन साडाझाली घेवून बांधलेले तोंड पाठ करी

गुरुजींना आजून सांगितले की रामानंद एकांतात काहीतरी मंत्र म्हणतो आणि कबल्या तरी बळ्या की गोळ्या खाली

गुरुजींना वाटू लागले की तो ब्रम्हासाध्या गोळ्या खातो म्हणून त्याची बुद्धी तीक्ष्ण जाते. त्याचे ते गुपित बाहेर काढले पाहिजे.

काळोख पडल्यावर रामानंद धरी परत येत असे गुरुजींनी एक दिवशी त्याला एका साजाला शिष्याकरवी बांधविले आणि म्हणाले—“मला सर्व कळत आहे, तू काय करतोस ते! तू मंत्र म्हणतोस आणि कबल्या तरी गोळ्या घेऊनतोस त्या ब्रम्हा-

कोणता मंत्र म्हणतोस आणि त्या ब्रम्हासाध्या गोळ्या कोठे आहेत हे तू मला सांगितले नाहीस तर पहा तू मी म्हटल्याप्रमाणे बागलास तर मी तुला भाष करीन.”

गुरुजी म्हणाले ते ऐकून रामानंद चकितच झाला त्याने जरेजरे ते सांगितले. म्हणाला—“मला संतर्क येत नाहीत व ब्रम्हासाध्या म्हणून गोळ्या देखील माझ्याकडून नाहीत.”

परंतु गुरुजींचा राग खांद होव्याऐवजी जास्तच मजकला ते दवरवून म्हणाले—“तू बोटो बोलतो आहेस. तू रानात जाऊन साडाझाली मंत्र म्हणत फिरतास आणि

गोळ्या खाताना मी तुला पाहिले नाही किंवा मला ते कळत नाही, जसे का तुला वाटत आहे? तू गुप्तचने काय करतोस हे तू मला सांगितले नाहीस तर मी साबाकरवी तुला शिरच्छेद करवीन.”

आता रामानंदला त्याचे गुरुजी त्याला वाटके होते त्याकडून जास्त भूत आहेत हे कळले. आपल्या गुरुजींची समजूत घालून आपल्या विद्याध्ययनाची सहाज बाय-विषयाचा मार्ग काढायचे त्याने मनाची ठरविले. तो गुरुजींना म्हणाला—“गुरुवर्य! आपण माझे गुपित काय चतुरांगेने ओळखले. आपल्यापासून उपबुन ठेवण्यासारखे काय आहे? मला मंत्र वेतात ही गोष्ट खरी आहे. परंतु ते मंत्र ब्रम्हासाध्या

गोळ्या तयार करण्यासाठीच आहेत. तो मंत्र दुसऱ्याला शिकविणे शक्य नाही. जर मी तो मंत्र शिकविला तर मला मरण होईल परंतु मी मंत्रवलेल्या गोळ्या तयार करून घेव्या तर अमरत्व करणे कोणालाही शक्य होईल. माझ्याजवळ ज्या गोळ्या होत्या त्या संपल्या. आता मला नव्या गोळ्या तयार कराव्या लागणार आहेत."

"वरं तर लवकर तयार करून दे!" गुरुजी म्हणाले.

गोळ्या तयार करायला कमीत कमी एक आठवडा लागेल. चार तोळे सोने लागेल त्यासाठी, तीन दिवस मंत्र म्हणत ते सोने तापविले पाहिजे. त्यानंतर जे यंत्र शिकावयाचे असतात त्या ग्रंथाचे भस्म त्या सुवर्ण भस्मात घालून त्याच्या गोळ्या तयार कराव्या लागतात. त्या गोळ्या खाल्ल्या म्हणजे यंत्राचे सार बुद्धीत सहजी उतरते." रामानंदन याच मारली.

"अरे मग त्यात काय? चार तोळे सोने मी तुला देतो. माझ्यावर कित्येक

तयार कर." गुरुजी म्हणाले.

रामानंदने सर्व गोष्टी व ग्रंथ माळ्यावरून काढून घेतले आणि गुरुजींकडून चार तोळे सोने मागून घेऊन जंगलात गेला. त्याचे गुरुजी व शिष्यदेखील जंगलात त्याच्या पाठीपाठ गेले. रामानंदने त्या सर्वांच्या समक्ष सोने एक सड्याखणून त्यात पुरले आणि म्हणाला-"त्या खड्ड्यावर तीन दिवस सतत विस्तृत वसुधा पाहिले. रात्रदिवस जागचे हलता कामा नये आणि मंत्र म्हणत राहिल पाहिजे." त्या प्रमाणे खड्ड्याकाठपर्यंत गुरुजी व शिष्य तेथे बसून राहिले. मग दुसऱ्या दिवशी उजाडताच यती असे सांगून गुरुजी व शिष्य बरी निघून गेले.

सर्व लोक निघून गेल्यावर रामानंदने विस्तृत विश्रविला आणि खड्ड्यातून सोने काढून घेऊन पोष्याचे बांड उचलून घेऊन काहीच्या बाटणे निघून गेला.

बिंग फुटले

एका गावी एक जमीनदार रहात असे. त्याला एकच एक मुलगा होता. त्याला शिकविण्यासाठी जमीनदाराने सिद्धाचार्य नावाच्या गुरूला नेमले. मुलगा बारा वर्षांचा झाल्यावर विद्याध्ययन संपले. जमीनदाराने गुरूचा सत्कार करून गुरुदक्षिणा दिली आणि अनेक मूल्यावान वस्तू भेट म्हणून देऊन गुरूला निरोप दिला.

परंतु सिद्धाचार्य कोभी होता. त्याने गुप्तपणे जमीनदाराच्या मुलाला बोलावून विचारले-"कायरे! आपले स्वतःचे असे गुरुदक्षिणा म्हणून तू काहीच दिले नाहीस म्हणून तुझी विद्या फळास येणार नाही. मी म्हणालो ते तू कोणाजवळ बोललास तर त्यात ही तुझेच नुकसान आहे. सांग, तुझ्याजवळ तुझं स्वतःचे असे कितो पैसे आहेत?" मुलाने त्याला बर वाढविलेसाळा साऊ म्हणून जे पैसे मिळत ते त्याच्याजवळ असल्याचे सांगितले.

'तरमग तू मध्यरात्र उलटल्यावर कालीमातेच्या देवळात येऊन मला ती रक्कम दे. मी तेथे तुझी वाट पाहीन." असे सांगून सिद्धाचार्याने मुलाला पाठवून दिले.

तो होकार देऊन निघून गेला. गावापासून दूर थोड्या अंतरावर एका निर्जन स्थानी खोच देऊन होते. मध्यरात्र उलटल्यावर रात्र सिद्धाचार्य देवळात येऊन वाट पहात सभामंडपात बसला.

त्याच्या थोडे आधी आपली एक मनुष्य सभामंडपाच्या आत एका खाबाआड उपरणे पांघरून पडून राहला होता. सिद्धाचार्याला ती गोष्ट माहीत नव्हती.

तो झोपलेला मनुष्य शंभारच्या गांवातला एक शेतकरी होता. त्याच दिवशी सकाळी तो एका टोपलीत आले. घेऊन जमीनदाराच्या गांवी आले. शिकारगळा आला होता. गावात पाऊल टाकताच त्याला एक

ज्योतिषी भेटला. ज्योतिष्याने त्या शेत-
कऱ्याचा हात पाहून भविष्य वर्तविले की
शेतकऱ्याने थोडे साहस दाखविले तर
त्याला खूप लाभ होईल.

शेतकऱ्याने ज्योतिष्याच्या हातास एक
पावली ठेवली आणि पुढे गेला.

जमीनदार नित्याच्या संवयीप्रमाणे शाल
पांघरून सकाळी किरातला निघाला होता.
त्याने दुरून शेतकऱ्याला व ज्योतिष्याला
पाहिले होते. शेतकरी जवळ आल्यावर
जमीनदाराने त्याला विचारले-“काय रे,
खुशीत दिसतां आहेस, काय विशेष काय?”

“काही नाही हो! आज ज्योतिष्याने
चांगले भविष्य वर्तविले आहे. म्हणाला,

वखविणार? चार पैसे मिळाले की पुरे!”
शेतकरी म्हणाला शेतकऱ्याने जमीनदाराला
ओळखले नव्हते.

जमीनदाराने शेतकरी थोडा दूर गेल्यावर
आपल्या नोकराला जवळ बोलावून काही
तरी सांगितले. नोंकराने शेतकऱ्याला हाक
मारून थांबवला सांगितले आणि म्हणाला-

“तू या गावात पळो विकामला झाला
आहेस. माळक तुला भेटले, तू त्याच्या
हातात चार आंबे कुडा ठेवले नाहीस?”
असे सांगून नोंकराने शेतकऱ्याच्या हातातले
आंब्याचे टोपले काढून घेतले आणि मिथून
गेला.

शेतकऱ्याला फार वाईट वाटले. कायदा
काय झाला आपल्याला? जवळ होते तेच
हातचे घालवून बसलो. तो ज्योतिषी लबाड
सुचचा आहे. आपण त्याला एक पावली
फुकट दिली. वेड्यासारखा दिवसभर
ज्योतिष्याच्या सोपार्थे गानात चटकला
आणि रात्री तो देवीच्या देवळात मंडपात
खांबाला टकून पडून राहिला.

सर्चे लोक आपल्यावर जमीनदाराचा
मुलगा आपल्या साऊचे रुपये घेऊन काली-
मातेच्या देवळात आला. सिद्धाचार्याने
त्याला विचारले-“किती रुपये आहेत?”

“ठीक, तू रुपयांची थैली माझ्या हातात
वे आणि गुप्तचूप परत निघून जा कसा!”
सिद्धाचार्य म्हणाला.

ते ऐकून शेतकरी चकित झाला त्याने
दोघांचे बोलणे ऐकले होते. सिद्धाचार्याच्या
हातातली थैली पाहून तो पुढे झोळून
म्हणाला-“काय रे चोरा! तू या मुलाच्या
मदतीने चोरीचा धंदा चालू केला आहेस
वाटते? ठेव ती थैली!”

सिद्धाचार्य ते ऐकून धाबेरला आणि
थैली टाकून पळाला.

शेतकरी थैली हातात आल्यावर विचार
करू लागला, ज्योतिष्याचे म्हणणे खरे
ठरले, मी साहस केले म्हणून खंभर रुपये
फुकटात हाती आले परंतु ते रुपये घेऊन
आपल्या गावी जायचे धाडस त्याच्या
अंगात नव्हते. तो चोरीचा माल होता
आणि तो घेऊन गावी जाणे योग्यच होते.
त्याने गावच्या जमीनदाराला भेटून चोरीचा

माल त्याच्याकडे पोचते करण्याचे ठरविले.
उजाडताच तो जमीनदाराच्या घरी गेला.
जमीनदाराचे नोकर ज्योतिषी आणि शेत
कऱ्यावर कजर ठेवून होते मध्यरात्रीच्या
सुमारास नोकरांनी जमीनदाराला जाऊन
मुलाने खंभर रुपये सिद्धाचार्याला नेऊन
दिल्याचे व शेतकऱ्याने शरघावून ते त्याच्या-
कडून काढून घेतल्याचे सांगितले.

शेतकरी जमीनदाराकडे आला थोड्या
वेळाने जमीनदाराचे नोकर ज्योतिष्याला
व सिद्धाचार्याला घेऊन घेऊन आले.

जमीनदाराने सिद्धाचार्याला विचारले-
“काय हो! मी स्वतः होऊन तुम्हाला
गुरुदक्षिणा देविल्ली आणि तुमचा सत्कार
केला तेवढ्यावर तुमचे समाधान झाले
नव्हते तर माझ्याकडून भाषखी मागून
ज्याची होती गुरुदक्षिणा! परंतु तुम्ही
माझ्या मुलाकरवी असली कामे करविलीत!”

जमीनदाराने शेतकऱ्याला फळांची भर
पूर किमत्त देविल्ली आणि ज्योतिष्याला
दक्षिण देऊन त्याची पाठ थोपटली.

विलक्षण चोर

फार प्राचीनकाळची ही गोष्ट आहे. विदिशा नगरीची प्रजा धर्मपरायण म्हणून प्रसिद्ध होती. 'यथा राजा तथा प्रजा' या न्यायाने विदिशा नगरीचा राजा धर्मशील होता, म्हणून त्याची प्रजापण धर्मशील होती.

शेजारच्या राज्यातून एकदा रामगुप्त नावाचा एक मनुष्य पुष्कळशे संपत्ती घेऊन विदिशा नगरीत आला आणि व्यापार करू लागला त्याचा मुख्य व्यापार चाण्याचा होता. त्याला व्यापारात बरकत मिळू लागली आणि एका वर्षात त्याने त्याचा व्यापार सुरू होऊन एक वर्ष झाल्याबद्दल सत्यनारायाची पूजा करून एक मोठा उत्सव केला त्याने आपल्या भावाकांना निमंत्रण दिले आणि एक मोठी मेजवानी पण दिली.

जेवणवखण आटोपून ग्राहक आपापल्या घरी निघाले तेव्हा त्यांना गरज असलेले

धान्य विकत घेऊन निघाले, परंतु त्या वेळी सर्वांची बुद्धी कधी काय फिरली देवच जाणे. प्रत्येकाने व्यापाऱ्याला पैसे दिले आणि व्यापाऱ्याची मजूर चुकवून एकेक शेर धान्य चोरून नेले. एकाने सर्वांची मजूर चुकवून भागल्या दारी जाऊन रामगुप्ताची गायब सोडून नेली. इतर पाहुण्यांनी त्यांच्या हाती जे काही लागले तेच उचलून नेले.

रामगुप्ताला खोरी गेलेल्या माळाची थोडीदेखील माहिती नव्हती किंवा त्याने त्या आनंदाच्या दिवशी गिऱ्हाईकाच्या त्या लोभोवृत्तीकडे वुल्लेख केले असो. परंतु त्याच्या बायकोला घराची साफसफाई करीत असतां सोन्याचे एक ताट चोरीला गेल्याचे कळले ती नवऱ्याला म्हणाली- 'पटीतून काढलले सोन्याचे ताट दिसत नाही.'

असे. परंतु आकल्या दिवशी जी मेजवानी झाली त्या गडबडीत सोन्याच्या ताटाची चोरी करायला त्याला चांगली संधी मिळाली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी तो ते ताट एका सराफ्याच्या दुकानात विकायला घेऊन निघाला. त्या वेळी शेजारच्या वेश्यातला एक मनुष्य दुकानदाराशी बोलत होता त्याने ते ताट पाहतांच ओळखले आणि दुकानदाराला म्हणाला- "हे ताट माझ आहे हो! फार विवसापूर्वी म्हणजे एका वर्षापूर्वी कामच्या घरी बांढे चोरी झाली त्या वेळी शगदागिन्यांघरीवर हे ताट चोरीला गेलं. याला विचारा आला हे ताट कोठे मिळाले?"

तो सराफ रघुनाथला व त्या वृद्ध गृहस्थास बरोबर घेऊन दरबारात गेला राजासमोर रघुनाथने ते ताट रामगुप्ताच्या घरून चोरून आणल्याचे सांगितले.

राजाने रामगुप्ताच्या घराची सडती घेववून त्याच्या घरून मोठी पेटी जाणविली. त्या पेटीत जवळे दागिने होते ते सर्व त्या वृद्ध माणसाच्या घरून चोरी गेलेल्या मालापैकीच होते.

वस्तुस्थिती जशी होती ती, रामगुप्त हाच एक अट्टल चोर होता. त्याने आपल्या गावी चोरी केली होती आणि चोरी लपविण्यासाठी गाव सोडून दुसऱ्या देशात निघून गेला होता विदिशा नगरीत कोणी चोरी करत नसे परंतु चोराच्या घरची मेजवानी झाल्यावर सर्वांची बुद्धी फिरली, आणि चोरीची बुद्धी उपजली. मेजवानी झाल्यावर ते घरी गेले आणि नंतर आपण चोरी केल्याबद्दल त्यांना पश्चत्ताप झाला. म्हणून त्यांनी चोरी करून बागलेल्या सर्व वस्तू परत केल्या परंतु रघुनाथ चोरच्या घरचे खाऊन अट्टल चोर झाला होता.

राजाने शेजारच्या सत्यातत्या वृद्ध माणसाला त्याचा सर्व माल परत केला आणि रामगुप्त आणि रघुनाथला शिक्षा केली.

महाभारत

पांडवांचे सैन्य कुरुक्षेत्र मैदानावर पोष-
त्यावर सैन्य शिबिरे तयार करण्या-
साठी सांघीची जागा निवडून ठरविण्यात
आली. तेथे गवत लाकूड, पाणी सुबळ्या
मिळण्यासारखे होते. जवळ कोठे स्थान
किंवा देवालय किंवा ऋषी मुनींचे आश्रम
रहते. कृष्ण व अर्जुन दोघांनी मदतीस
आलल्या काही राजाना बरोबर चलायला
सांगून शिबिरासाठी निवडलेली जागा
हिडून नीट पाहून घेतला आणि कांठ कशी
शिबिरे तयार करावयाची सांगितले.

धृष्टद्युम्न सान्यकी युयुधान यांनी
शिबिरांच्या जागा आखून दिल्या. हिरण्य-
वती नदीच्या कांठी पांडव सैन्याची शिबिरे
उभी झाली. कृष्णाने त्यांच्या चारी बाजूला

एक खडक खणाविला. पाठकच्या शिबिरा-
सारखीच इतर राजांची शिबिरे तयार
झाली. सर्व शिबिरात अन्नसामुग्री पाणी
वगैरेची व्यवस्था करण्यात आली. सैन्या-
बरोबर सहसावधो गवडी, सुतार, लोहार
वगैरे कारागीरपण होते. औषध पाण्याची
व्यवस्था करण्याठी वेद्यांची नेमणूक झाली.
होती दस्त्यातून कवच शिरस्त्राण यांची
आगारे निगिळी होती तूप मध घृथ
सामुग्री वगैरेच्या डोंगराएवढ्या राशी
लागल्या होत्या. धर्मराजाने प्रत्येक शिबिरात
स्वतः जाऊन पाहणी केली.

कृष्ण हस्तिनापुराहून निघाल्यावर दुय-
यत्नाने कर्ण शकुनी, दुःशासन या आपल्या
विश्वस्त लोकांना बोलावून म्हणाला - 'माझ

पांडवांशी युद्ध झालेच पाहिजे, हीच कृष्णाची
इच्छा दिसते आहे. तेव्हा आपण देखील
युद्धाची व्यवस्था तयारी केली पाहिजे. म्हणून
तुम्ही युद्धाच्या तयारीला लाग. कुरुक्षेत्रात
आपली सैन्य शिबिरे उभी करा. आपल्याला
रहद मिळण्याच्या वाटा पांडवांच्या हाती
पडता कामा नयेत. रथद आणि सत्त्वपुरवठा
भरपूर आणि वेळेवर झाला पाहिजे. लक्षावधी
ध्वजा व पताका तयार झाल्या पाहिजेत.
शिबिरात हिडण्या फिरण्या जोग रस्ते आणि
बाटा सोयीच्या असल्या पाहिजेत. उखाच
सर्व सैन्य शिबिरात पोचणे जाले पाहिजे.

हस्तिनापूर राजधानीत सैन्याचा यंज
सुरू झाली. सर्व पृथ्वी पावयले सैन्याच्या

पदापाताने हादरत होती. सर्व सैन्य
शिबिरांत घेऊन दाखल झाले.

आपल्या बांधवांचा सर्वनाश करण्याची
पुढी तयारी झाल्यावर धर्मराजाच्या मनात
शंका उत्पन्न झाली. तो कृष्णाला म्हणाला -
"कृष्णा! आपण करतो आहो, हे नीति-
धर्माविषयक करीत नाही ना?"

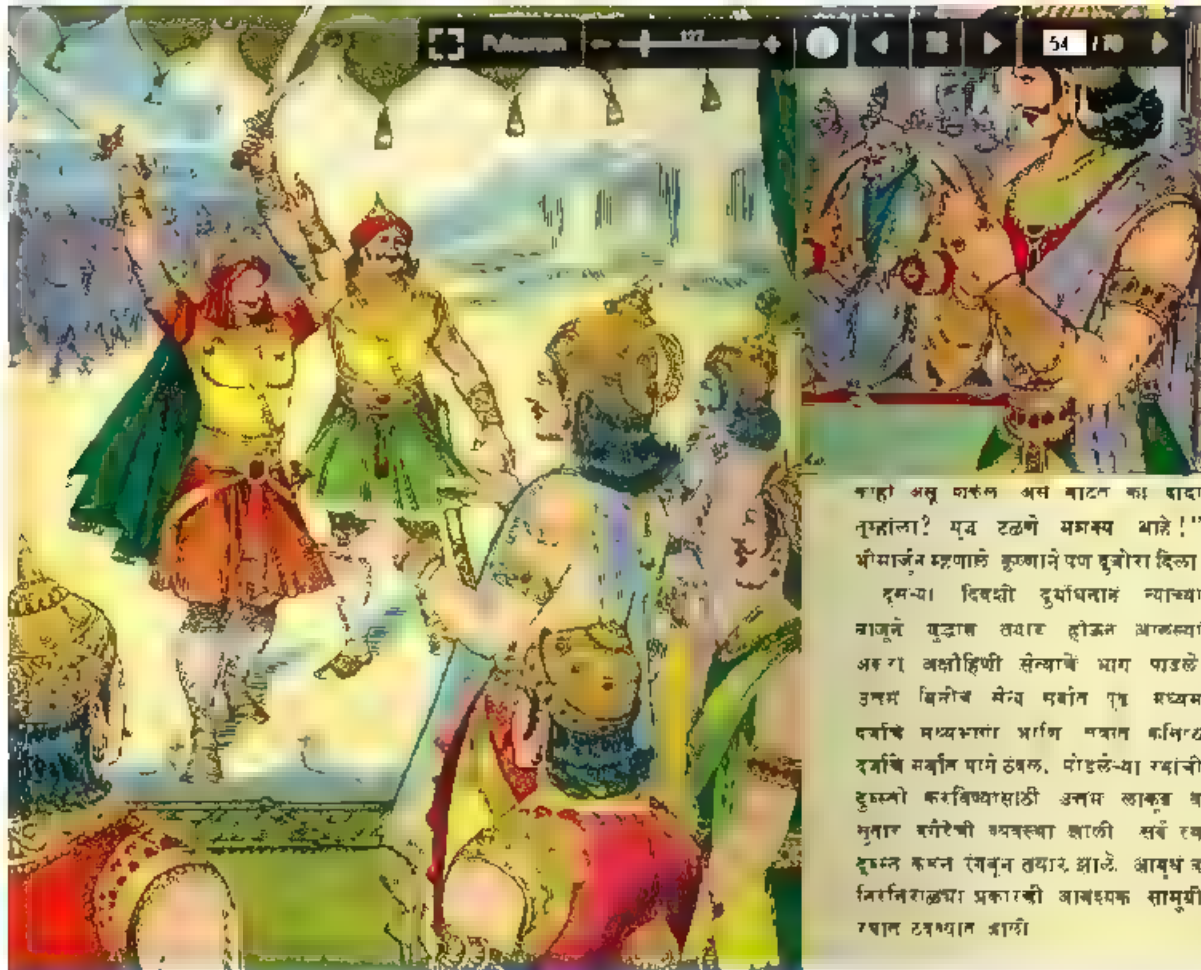
कृष्ण म्हणाला 'आपल्याला न्यायाने
राज्याचा जो भाग मिळालेला आहे तो
मिळाला नाही तर आपण संधी तरी कोणत्या
आधारावर करणार? अशा परिस्थितीत
युद्धाशिवाय दुसरे काय करण्यात येईल?"

कृष्णाचा सल्ला ऐकून धर्मराजात युद्ध
सुरू झाल्याची घोषणा केली आणि आगे
कृष्णची आज्ञा झाली.

नंतर धर्मराज श्रीमार्जुनांना आपले दुरू
दखल करीत म्हणाले - 'वधनाश होऊ नये
यासाठी आपण वाग वर्ष वनवास आणि
एक वर्ष अज्ञानवास सहन केला. सर्व हाल-
अपेष्टा सहन केल्या. परंतु वंशनाशालाच
आपले सर्व प्रयत्न कारणीभूत होत आहेत.
आपले गुरू बडीलधारी मंडळी यांचा
वध करून आपण अज निष्ठविघात तो
कोणत्या कापाचा?"

"आपल्या मातोश्रींजी आणि विदुर
काकांनी सांगितलेली नीति आणि धर्म
खांडून जास्त वांगला नीतिधर्म आपली

काहा असू पाकल अस बाटन का बाद
तुम्हाला? एव टळणे मजक्य आहे!"
भीमार्जन म्हणाले हुणाने पण दुबोरा दिला
दम-या दिवशी दुर्गापनास न्याच्या
नाजुने घुडास तयार होऊन आऊल्या
अरग अक्षोहिणी सैन्याचे भाग पाडले
उत्तम बिनोब मेन्य मर्बात एव मध्यम
दर्याचे मध्यभागा भागि मर्बात कमि-ठ
दर्याचे मर्बात मर्बात ठवळ, मोडले-या रवांनी
दुष्टांनी करविण्यासाठी उत्तम लाकूड व
मुनार वगैरेची व्यवस्था झाली सर्व रव
दुष्टांत कपन रवान तयार झाले. आवध व
निरतिराळचा प्रकारची आवश्यक सामुग्री
रवान टवण्यात आली

दुर्गापनास बापल्या अकरा अक्षोहिणी
सैन्याचे अकरा भाग पाडून त्यांचे जे
सेनापती तेमळे त्यांची नावे अनुक्रमे अशी
होती-रुपाचार्य, उषाचार्य, शत्रु, जवहर,
सुवक्ष, हतवर्मा, जवहरनाम, कर्ज, भूरि-
भवा, शकुनी व बाहिहक

राज्यवसेत अकरा अक्षोहिणीचे सेनापती
नमन्यांतर दुर्गापना भीष्माचार्यांना हात
जोडून नमस्कार करून म्हणाला-"आजोबा!
किती मोठे कार्य असले आणि ते पार
पाळण्यास योग्य नेतृत्व नसले तर ते
काम मुखाच्या वाक्यासारखे नष्ट होऊन
जाते. निरतिराळचा सेनापतीमध्ये परस्पर
स्पर्धा व मत्सर असू शकतो. परस्पर
मत्सरातून काम करण्यास ते तयार नसतात.
प्राचीन काळी हैहय क्षत्रिय राजांची युद्ध
करण्याचे ठरवून बाह्यांनी स्वारी केली.
स्वाभ्यावरोबर वैश्य व शूद्र देखील युद्धास
आले. परंतु कित्येक वर्षे युद्ध होत राहले
तरी अन्ध संख्याक हैहय दक्षीय क्षत्रियांनाच
अय मिळत गेला कारण हैहय दक्षिणांना
एक योग्य नावक मिळाला होता. तीन
जारीच्या सैन्याचे नावक व सेनापती अनेक
होत ही गोष्ट बाह्यांनी ओळखली आणि
आपल्यापैकी एकास सरसेनापती नेमून
हैहय राजांवर स्वारी केली तेव्हा ते बिजयी
आले आपणांना नीतिधर्म शुभासराखा

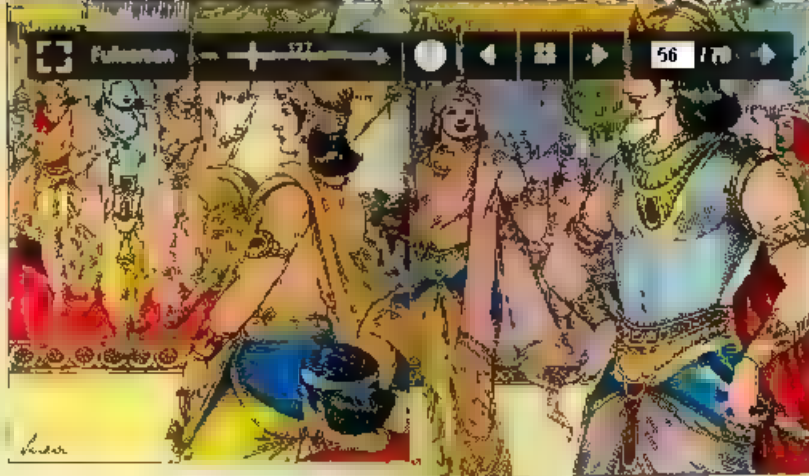
कळनी, आपण आमचे हितही आपण कधी घमीचे उल्लंघन केलेल नाही म्हणून आपण भाईया या असंख्य सैन्याचे सरसेनापती होऊन या युद्धात आमहांच्या विजयी करावे ही विनंती मी आपणंजवळ करीन आहे ”

भीष्माचार्यांनी दुर्योधनाच्या सैन्याचे सरसेनापतीत्व दोन अटीवर कबूल केले. एक अट ही की ते पंचपांडवांपैकी कोणाचा दख कारणार नोंहीत दुसरी अट अशी होती की ते सरसेनापती असेपर्यंत कर्णाने युद्धभूमीवर पाऊल ठेवू नये कारण कर्णाच्या मनात भीष्माचार्यांविरुद्धी द्वेषबुद्धी आहे म्हणून प्रथम कर्णाने तरी युद्धभूमीवर जावे किंवा त्यांना एकट्याने जाऊ द्यावे

भीष्माचार्यांनी तो अट वातल्यावर कर्ण दुर्योधनाला म्हणाला—“भीष्माचार्ये जिवंत असेपर्यंत मी युद्धभूमीवर पाऊल ठेवणार नाही, मी ही प्रतिज्ञा करतो ”

त्यानंतर दुर्योधनाने शास्त्रोक्त पद्धतीने भीष्माचार्यांना सेनापती म्हणून नेमले. त्यानंतर तो स्वतः त्यांचे बंधू व सैन्य कुरुक्षेत्राच्या दिशेने कूच करीत निघाले

आता युद्ध निश्चितच होणार हे कळल्यावर बलराम काही पांडव वीरांना बरोबर घेऊन पांडवांच्या शिबिरात आला. सर्व पांडवांनी, राजांनी आणि कुळाने उठून

त्यांचे स्वागत केले. बलराम वडीलवाच्या विराट, द्रुपदादिकांस प्रणाम करून व सर्वांना उद्देशून म्हणाला—

“मह्मा भयकर अशा युद्धाला सुरुवात होत आहे. यात लक्षावधी निरपराध लोकांची प्राणहानी होणार. ती चुकलेसे दिसत नाही. तुम्ही सर्व या युद्धातून सुखरूप विकलंग न होता परतले अशी भाशा करतो. आपल्याला पांडव काय किंवा कौरव काय सारखेच हे मी कुळाला पूर्वी कितीवां सांगितले होते. पण त्याला अर्जुन हा प्राणाहून प्रिय सखा वाटतो! पांडवांचा त्याला अभिमान, माझे म्हणणे त्याने कधी एकलेच नाही. भीम न दुर्योधन हे दोघे माझ

पटुशिष्य. दोघे माझ्याजवळ गदायुद्ध शिकून एकाहून एक गदाधारी बोर झाले. या युद्धात कुळ्याच्या मदतीने पांडवांनाच जय मिळणार हे निश्चित आहे. परंतु मी कौरवांचा तारा पाहू शकणार नाही, म्हणून सरस्वती नदीच्या तीरावर पुण्यक्षेत्री जाऊन निवास करण्याचे मी ठरविले आहे.” असे सांगून बलराम निघून गेला

त्यानंतर भोडपा वेळाने दक्षिणीचा मोठा भाऊ द्रुपदो एक अक्षोहिणी सैन्यानिशी घेऊन पांडवांकडून अतिथितस्कार घेऊन काढून घेऊन समेत सवाईसमक्ष अर्जुनाला म्हणाला— अर्जुना! या युद्धात तुला मदतीची गरज असेल तर मी तुला सांगतो, मी

एकट्याने त्या सर्वांचा पराभव करून त्यांच्या भुसक्या बांधून तुझ्यामोर हजर करतो. माझी बरोबरी करू शकणारा या जगतात कोण आहे? त्या कृपाचार्याला आणि द्रोणाचार्याला ठार करून मी तुला तुझे राज्य आणून देतो.”

अर्जुन सर्वांच्या तोंडावर द्रुपदीच्या वक्तृत्वाची प्रतिक्रिया कशी झाली हे पहात हसत म्हणाला—“हे कौरवयें! मी भिष्याचा प्रस्नच उद्भवत नाही. कोणाच्या मदती-शिवाय मी यंघर्वांच्या हातून दुर्योधनाला सोडविले होते, लांडव वन बहून कराविले; विराटाच्या गाथी सोडविल्या त्या कौरव-सैन्याच्या हातातूनच नव्हे का! तुम्हांला मदत करावयाचीच असेल तर आणखी कोणाला गरज आहे का? विचारून पहा. तसे वाटत नसेल तर माझ्या बरोबर येऊन मी युद्ध करेन असेल ते पहा!”

तेव्हा द्रुपदी आपले विशाल सैन्य घेऊन दुर्योधनाकड गेला आणि आपल्या शौर्याच्या वक्तृत्वा करू लागला. परंतु दुर्योधनाने त्याच्या मदतीची गरज नसल्याचे सांगून त्याला निरोप दिला

एकूण, कुळाबाबत झालेल्या युद्धातून बलराम व द्रुपदो यांनी अज काढून घेतले. बाकी लोक कोणत्यातरी बाजूने युद्धाला आलेच

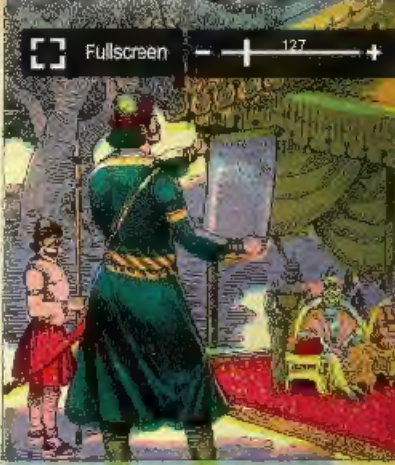
हिरण्यवती नदीच्या काठी पांडवांच्या शिविरात दुर्योधनाने शकुनीमाझांचा मुलगा उलूक याच्या हाती धर्मराज, कृष्ण, भीमार्जुन आणि नकुलसहदेव यांना एक उर्मटपणाचा संदेश पाठविला :-

“धर्मराजा! तू रुद्राज होका आहेस. तू बोक्यासारखा ध्यानमग्न असून वेद-शास्त्रांच्या गप्पा सांगून गरीब भावड्या लोकांना फंसवितोस. अजून तरी उचड्या मैदानावर येऊन युद्ध कर. तू पांचव गावे मागितलोस ती बुद्धिपूर्वकच मी त्राकारली आणि बुडाला आम्हान केले.

“कृष्णा! तू भामण्या राज्य सभेत काही तरी जाडू टोना करून एक भिचिच रूप दाखविलेस. तेच रूप घेऊन तू रणांगणावर माझ्यासमोर ये. सूरवीरांना असल्या मंत्रांतवाला पाहून राग येतो, ते वाचवून जात नाहीत. युद्धात पांडवांना विजयी करून घेववितो असा तू वल्गना केल्या आहेस. त्या तू खऱ्या करून दाखव.

“भीमा! तू आहेस खादाड, तू युद्ध काळ करणार? मी आपल्या प्रतापाने तुला विराटाच्या घराचा संपाकी केले. तू कौरव बंधूंना ठार करून विजयी होईन अशी प्रतिज्ञा केली होतीस. ती प्रतिज्ञा पुरी करून दाखव!”

यांदोबा

याच धर्तीवर दुर्योधनाने अर्जुनाला, नकुल-सहदेवांना आणि धृष्टद्युम्नाला संदेश पाठविले.

उलूकाने ते संदेश पांडवांच्या शिविरात घेऊन वाचून दाखविले. दुर्योधनाच्या कल्पने-प्रमाणे उर्मट झाडेत पाठविलेले ते संदेश ऐकून सर्वांना रागच आला. ते उलूकाला म्हणाले-“दुर्योधनाला सांग, तुम्ही इच्छा लवकरच पुरी होईल.”

उलूक निवून गेल्यावर धर्मराज आणि धृष्टद्युम्नाने आपल्या सैन्याला कूच करण्यास आदेश दिला. धृष्टद्युम्नाने पांडव सैन्यातले वीर आणि कौरव सैन्यातले वीर यांच्या जोड्या अशा तऱ्हेने करून सर्वांना त्यांची

कर्णार्जुन, दुर्योधन-भीम, शल्य-धृष्टकेतू, कृपाचार्य-उत्तमौज, अश्वत्थामा-नकुल, कुत-वर्मा-शेव्य, सेंधव अय्य-मुयुधान, भीष्म-शिखंडी, शकुनी-सहदेव, त्रिगर्त-उपपांडव आणि द्रोणाचार्यांबरोबर तो स्वतः म्हणजे धृष्टद्युम्न.

अशा तऱ्हेने कौरव सैन्यातील योद्ध्यांच्या जोडीला पांडव सैन्यातील योद्ध्यांचा निर्णय सांगून त्याने पांडव सैन्याचा एक व्युत् रचना. अभिमन्यु हा बापसे नेटा सर्वाई आहे असे त्याचे मत होते.

विकडे दुर्योधनाच्या विनंतीला मान देऊन भीष्माचार्यांनी सरसेनापतीचे पदग्रहण केल्यावर बोव्ही पक्षातील वीर पुरुषांचे त्यांच्या शौर्यसाहसाच्या माताने गट पाडले.

कौरव सैन्यात कुतवर्मा, शल्य, सेंधव, कृपाचार्य, अश्वत्थामा, द्रोणाचार्य, बाह्लिक वगैरेना अतिरथी वीर असे घोषित

केले. अश्वत्थामासारक्या स्वतःचा जीव जास्त प्रिय वाटे हा त्यांच्यात दोष होता. नाही तर त्यांच्या समान खूर कौरव पांडवांच्या बोव्ही सैन्यात इतर कोणीच नव्हता. वृष-सेन आणि शल्यस राक्षस हे दोघे महारथी होते. सुदक्षण, नील, शकुनी, विदाम्बिद वगैरे एकरथी होते. कर्ण कबचकुडले घालवून बसल्यामुळे आणि शाप असल्यामुळे रथी गटात सामील होण्यालायक ही राहिल्या नव्हता. तो अर्धरथीच राहिला.

पांडव सैन्यात पांच ही पांडव अतिरथी झाले. त्यांच्यापैकी अर्जुन बोव्ही सैन्यात अजिंक्य वीर ठरला. त्याच्याशी बरोबरी करू शकणार भीष्माचार्य व द्रोणाचार्य वगैरे नव्हते. अभिमन्यु, सात्यकी, उत्तमौज, युधामन्यु, शिखंडी, धृष्टद्युम्न आणि त्याचा धाकटा भाऊ सत्यजीत आणि चटोत्कच अतिरथींंहून थोडे कमी दर्जाचेच होते. पांच उपपांडवांना महारथी म्हणता येईल. तसेच विराट द्रुपद आणि निशुपालाचा मुलगा धृष्टकेतू वगैरेदेखील महारथीच होते.

शिव लीला

[६]

वीरसंगमय्या नावाचा एक रूपवान तरुण युवक एक शिवभक्त होता. तो खर-भरूप संकराची आराधना करीत असे.

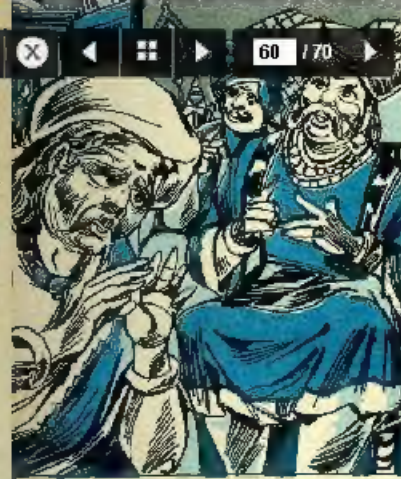
तो वयात आल्यावर त्याचे काका त्याच्या योग्य मुलगी पाहण्यासाठी ओंकार-पुरला गेले. तेथे त्यांचा मेहुणा, म्हणजे बायकोचा भाऊ रहात असे. तो फार श्रीमंत होता आणि शिवभक्त देखील होता. दोघे मेहुणे परस्परांना प्रेमाने भेटले. जेवल्यावर मेहुण्याने विचारले-“आज अचानक कसं काय येणे झाले?”

“एका घुबजावांसाठी आलो आहे. आपला वीरसंगमय्या आहे ना त्याचे लग्न करायचे आहे, म्हणून आलो आहे डोक्या-पुरला. तुमची मुलगी चंद्रिणी वीरसंगमय्याला योग्य बघू होऊ शकेल असे

मला वाटते आहे. तुम्हांला हरकत नसेल तर दोघांच्या लग्नाचा मुहूर्त ठरवून टाकू या.” वीरसंगमय्याचे काका म्हणाले.

त्यांच्या मेहुण्याला परमानंद झाला. ते म्हणाले-“अहो हे विचारण्याची गरजच काय? तुम्ही आमच्या मुलीला वीरसंगमय्याच्या बत्तीने मागणी घालणार आणि आम्ही नाही म्हणणार, हे शक्य तरी आहे का? वीरसंगमय्याहून जास्त योग्य वर आमच्या मुलीला कोठून मिळणार? तुम्हींच मुहूर्त ठरवून दोन्ही बाजूंची जबाबदारी घ्या आणि होशीने लग्न उरकून टाका.”

लग्नाचा मुहूर्त ठरला. ओंकारपुरचा राजा भास्कर एकदा शिकारीदृष्टी परत येत होता तेव्हा त्याची

नजर चंद्रिणीवर पडली. त्याने तिच्या-शीव लग्न करून तिला आपली पट्टाणी करण्याचे ठरविले. तो तिच्याकडे एक टक पहात उभा राहला. ती मोष्ट चंद्रिणीच्या लक्षात येताच ती धरात निघून गेली.

राजा तिच्याविषयी विचार करीत राज-बाब्यात गेला. प्रधानाला बोलवून राजा म्हणाला-“चंद्रिणी नांवाच्या मुलीशी कोण-त्याही प्रकारे शाश्वत विवाह झाला पाहिजे.” भास्करचा प्रवान चंद्रिणीच्या वडिलांना भेटून म्हणाला-“अरे, तुम्हा आणि तुझ्या मुलीने केवढे मोठे भाग्य आहे पहा! स्वतः महाराजांनी तुझ्या मुलीला मागणी घेतली आहे.”

चंद्रिणीचा बाप म्हणाला-“माझ्या मुलगी महापत्नी होऊ शकेल याहून मोठे भाग्य काय असू शकेल? परंतु मुलीचे लग्न ठरले आहे आणि मुहूर्त पण ठरला आहे.”

प्रधानाने राजाला ती मोष्ट कळविली. राजाने आपल्या आप्तमित्रमंडळींना बोलावून चंद्रिणीच्या बापाला समजावून सांग-ण्याची जबाबदारी यांच्यावर टाकली.

जातमित्रमंडळी चंद्रिणीच्या वडिलांना भेटून म्हणाली-“तू वेडाच दिसतोस की रे! तुझे नशीब तुझ्या घरी चालून आले आहे आणि तू त्याला पायाने दूर लोटतो आहेस. मुलीचे लग्न करून वेळून महा-राजांचा शासरा म्हणून मुलाने पुढील आयुष्य काढ.”

“महाराजांसारखा जांबई, याहून मोठे भाग्य ते काय असेल? परंतु माणसाने एकदां शब्द दिल्यावर तो रासला पाहिजे!”

चंद्रिणीचा बाप म्हणाला. ते लोक परत गेले आणि म्हणाले-“तुम्ही या मुलीचा नाव सोडा. हिच्याहून सुंदर मुली उडव्या मास्तील.”

त्या सर्वांना निरोप देऊन राजा स्वतः एकदा चंद्रिणीच्या घरी गेला.

राजाला येत असलेला पाहून चंद्रिणीचे आईवडील घाबरून गेले. चंद्रिणीने त्यांना निघ्याचे काही एक कारण नाही, असे

व चंद्रिणीला बांबविणे अशक्य आहे. म्हणून तो धरमशंकराचे स्मरण करून ध्यान माने झाला. तेव्हा धरमशंकर एक भयंकर रूप घेऊन प्रगट झाला आणि आग्नेवास्त्रासारखे एक अस्त्र वीरसंगमय्याला देऊन म्हणाला— "तू या अस्त्राच्या सहाय्याने शत्रूची मुळ कर." आपल्या हातात एक तलवार पाहून वीर संगमय्याला परमानंद झाला. त्याने शत्रूवर हल्ला केला आणि शत्रूची कत्तल सुरू केली. एका ठेकडीवर उभा राहून राजा ते दृष्टम पहात होता. त्याचा स्वतःच्या डोळ्यावर विश्वास बसत नव्हता.

त्याच वेळी सैन्यातला एक शिवभक्त पुढे आलेला पाहून वीरसंगमय्याने हातातली तलवार दूर फेकून दिली आणि त्या शिवभक्ताला नमस्कार केला. ते पाहून राजाने विचार केला की शिवभक्ताचे रूप घेऊन वीरसंगमय्या कमोर गेलो तर वीरसंगमय्या आपणाला मारणार नाही. तसा वेळ करून तो ठेकडीवरून खाली उतरला. त्याला पाहून वीरसंगमय्याने नम्रपणे बांकून त्याला

परंतु चमत्कार असा की त्या तलवारीचा एक पुष्पहार होऊन तो वीरसंगमय्याच्या मळपात पडला.

त्याच क्षणाला महादेव आपल्या नंदीवर प्रगट झाला आणि वीरसंगमय्याला म्हणाला— "तुला पाहिजे तो वर मागून घे." वीरसंगमय्याने स्वतःला, बायकोला, राजाला आणि बऱ्याचाला आलेल्या सर्वांना सामुज्य मुक्ति चाबी असा वर मागितला.

"तुला अपकार करणाऱ्या आपल्या शत्रूला मुढा तू सामुज्य मुक्ति का मागतो आहेस?" महादेवाने वीरसंगमय्याला विचारले.

"महादेवा! या राजाने शिवचिन्हे धारण करून तुझे दर्शन घेतले आणि म्हणून तो पापबुक्त झाला नाही का?" वीर संगमय्या म्हणाला.

ते ऐकून शंकर प्रसन्न होऊन इच्छित्याप्रमाणे सर्वांना कैलास लोकी घेऊन गेला.

१३६. आस्ट्रेलियातले आदिवासी

जगात पाषाण युगातले जीवन चालवणारे अनेक लोक अद्याप निरनिराळ्या जाती आहेत. ऑस्ट्रेलियात असे लोक बांबही आहेत. गोंरे लोक जात नाहीत किंवा जाऊ शकत नाहीत अशा राजांत व लॅपलांड प्रदेशात पाषाण युगातील सुमारे तीनशे लोकांची वस्ती आहे. त्यांचे जीवन मीस हजार वर्षांपूर्वीच्या मानवाचे आहे. निवात एक आदिवासी पुढेच पिवले काडीत असताना दिसत आहे.

Fullscreen

127

